

СВЯТИЙ І ВІЧНИЙ ОБОВ'ЯЗОК ЖИВИХ — ПАМ'ЯТАТИ

Напередодні великого свята — Дня Перемоги у Великій Вітчизняній війні — за давньою і доброю традицією до Верховного Суду України запросили на урочистості шанованих ветеранів — суддів у відставці, працівників апарату Суду, аби висловити їм щиро вдячність за бойовий і трудовий подвиг, за служіння державі та справі захисту Вітчизни.

Схвильовані обличчя були в усіх, хто прийшов до урочистої зали привітати ветеранів зі святом, яке, як наголосив у своєму вітальному слові Голова Верховного Суду України Петро Пилипчук, назавжди залишиться для нашого народу великим і святим.

Надзвичайно дорогою ціною завойовано велику Перемогу, сказав Петро Пилипчук, 26 мільйонів життів тільки у Радянському Союзі віддано за неї, тож святий і вічний обов'язок живих — пам'ятати. Пам'ятати й бути вдячними і мертвим, і живим за ратний подвиг, за відбудову держави, за щасливі весни на землі.

Шановні ветерани!

*Сердечно вітаю вас
із Днем Перемоги!
Це свято увійшло в наші серця
як символ героїзму, гідності,
мужності й честі.
Висловлюю вам, захисники
Вітчизни, вдячність
за відданість,
силу духу та любов
до рідної землі, за те,
що в лиху годину війни
виборювали свободу.
Щиро бажаю вам міцного
здоров'я,
родинного затишку,
щастя і мирного неба
над головою.*

З повагою
Голова
Верховного Суду України
П.П. Пилипчук

Голова Верховного Суду побажав усім іще багато травнів зустрічати в доброму здоров'ї й радості.

За традицією — квіти, подарунки і фото на пам'ять ветеранам Аполінарію Степановичу Вронському, Гаврилу Івановичу Давиденку, Григорію Петровичу Тарану, Костянтину Петровичу Гульченку, Валерію Васильовичу Житкову, Миколі Миколайовичу Мушинському, Михайлу Івановичу Гриціву, Володимирі Антоновичу Мазурку, Василю Олександровичу Рябцеву, Дмитру Анатолійовичу Костенку.

Щирі вітання ветеранам, які не змогли бути присутніми на урочистостях: Василю Сергійовичу Ляскіну, Арсену Даниловичу Гриненку, Капіталіні Федорівні Кузьмічовій, Леоніду Аксентійовичу Цвіліховському, Володимирі Вікторовичу Бондареву, Анатолію Івановичу Пузію, Лідії Василівні Ганжиній, Петру Олександровичу Задорожному, Валентині Іванівні Піскуновій.

Завершив зустріч Петро Пилипчук словами: «Низький уклін усім, хто наближав велику Перемогу, а вам, шановні наші ветерани, — ще довгих літ життя!».

Забезпечення єдності судової практики — базовий принцип функціонування судової системи

Пошуку реальних шляхів у цьому напрямі та виробленню механізмів конструктивної співпраці між судами України була присвячена Міжнародна науково-практична конференція «**Забезпечення єдності судової практики — основне завдання вищих судових органів держави**», що відбулася у другій половині квітня у Верховному Суді України за підтримки Німецького фонду міжнародного правового співробітництва та Центру суддівських студій

Обговорення актуальних проблем судочинства у такому форматі — за участю правників-науковців, суддів-практиків, міжнародних експертів — є надзвичайно корисним, як наголосили учасники зустрічі, оскільки надає можливість подивитися на окреслені питання у тісному зв'язку теорії і практики. Вирішено й у майбутньому організувати такі науково-практичні заходи з метою забезпечення належного функціонування в державі судової влади і належного здійснення правосуддя.

У роботі конференції взяли участь Надзвичайний і Повноважний Посол Швейцарської Конфедерації в Україні **Крістіан Шьоненбергер** та Керівник консульсько-правового відділу Посольства Федеративної Республіки Німеччина в Україні **Курт-Георг Штьокль-Штілльфрід**.

Вітаючи учасників конференції, Голова Верховного Суду України **Петро Пилипчук**, директор Швейцарського бюро співробітництва в Україні **Гuido Бельтрані**, радник Німецького фонду міжнародного правового співробітництва **Геннадій Рижков** наголосили на важливості теми конференції не лише для судової системи України, а й для розбудови демократичної держави загалом. І в цьому сенсі, зауважили виступаючі, обговорення практики інших країн, напрацювань зарубіжних і вітчизняних науковців, аналіз позитивного й негативного досвіду застосування українського законодавства у сфері судочинства неодмінно слугуватимуть вирішенню непростих питань, що стоять перед судами України з забезпечення єдності судової практики.

Ми, зазначив у своїй доповіді Голова Верховного Суду України, покликані скеровувати судову практику у напрямі виконання вимог Конституції і чинного законодавства, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод з урахуванням умов, у яких живе і розвивається суспільство.

На жаль, констатував Петро Пилипчук, Конституція України, визначивши у ст. 129 основні засади судочинства, не закріпила фундаментальний принцип, згідно з яким суди зобов'язані всі закони і всі підзаконні нормативно-правові акти застосовувати однаково. У який спосіб держава має забезпечувати єдність судової практики, з належною повнотою чинним законодавством не визначено.

За однакове застосування законодавства (тільки норм матеріального права) вищими спеціалізованими судами України відповідає Верховний Суд України, а за однакове застосування законодавства місцевими й апеляційними судами — вищі спеціалізовані суди відповідно. При цьому арсе-

нал засобів, за допомогою яких ці суди сьогодні впливають на правозастосовну діяльність судів нижчих інстанцій з метою забезпечення єдності судової практики, є відверто недостатнім, наголосив Голова Верховного Суду України. Тому, на його переконання, необхідно внести зміни до чинного українського законодавства для запобігання формування кількох відокремлених одна від одної і замкнених на відповідні вищі спеціалізовані суди різновидів судової практики, у кожному з яких по-різному інтерпретуються і застосовуються одні й ті самі положення законів, що ймовірно призводитиме до порушення принципу рівності всіх перед законом і судом.

Розпочинаючи роботу першої сесії «Єдність судової практики як складова принципу верховенства права», суддя Конституційного Суду України у відставці, професор, доктор юридичних наук **Микола Козюбра** запропонував присутнім подивитися на це питання в контексті норм Закону України від 7 липня 2010 р. № 2453-VI «Про судоустрій і статус суддів» (далі — Закон № 2453-VI).

Незважаючи на оптимістичні заяви ідеологів і творців цього Закону про те, що з його прийняттям Верховний Суд України зможе зреалізувати свою головну функцію — забезпечення єдності судової практики, — з тими повноваженнями, які має Верховний Суд України за цим Законом, це зробити неможливо, наголосив виступаючий. Звертаючи увагу присутніх на досвід зарубіжних країн, він підкреслив, що в умовах суцільної судової спеціалізації доводиться шукати єдиний центр забезпечення єдності правосуддя. У Федеративній Республіці Німеччина, наприклад, створено Спільний сенат судів. В Україні таким центром забезпечення верховенства права мав би стати Верховний Суд України, переконаний суддя Конституційного Суду України у відставці.

На думку правника, першим кроком на шляху відновлення виконання Верховним Судом України його головної функції має стати хоча б часткове повернення цьому суду касаційних повноважень, принаймні, у тих випадках, коли судами першої інстанції виступають апеляційні суди. Другий крок — надання найвищій судовій установі України права самостійно вирішувати питання про відкриття провадження у справах, які Верховний Суд України розглядає в порядку перегляду, виходячи зі звернення сторін до нього з клопотанням про перегляд із передбачених у законі підстав, а не на основі рішення вищих спеціалізованих судів про допуск справи до перегляду, як передбачено нині.

Слід також, сказав Микола Козюбра, розширити коло повноважень Верховного Суду України з перегляду справ, в яких має місце однакове, але таке, що не відповідає вимогам Конституції України і верховенства права, застосування норм закону чи іншого нормативно-правового акта. Забезпечення єдності судової практики має здійснюватися з єдиного центру, і таким центром має бути Верховний Суд України, але за наявності у нього відповідних інструментів і засобів. Лише у такому разі можна говорити про єдність судової практики у контексті принципу верховенства права, наголосив виступаючий.

Професор Національного університету «Києво-Могилянська академія», доктор юридичних наук **Станіслав Шевчук** зазначив у своєму виступі, що верховенство

права, з яким, безумовно, пов'язана єдність судової практики, не стільки важливий доктринальний постулат, скільки правозастосовна практика незалежних судів у державі. Вузьконормативне застосування права, на думку науковця, нерідко суперечить принципу верховенства права та похідному від нього принципу захисту прав людини при розгляді справи судом. Ця проблема є надзвичайно гострою для України, про що свідчать показники роботи Європейського суду з прав людини. Єдність судової практики має ґрунтуватися на цих непорушних для європейських країн принципах і спрямовуватися на формування відповідної правової та юридичної ментальності наших суддів, наголосив доповідач.

Принцип єдності судової практики, нагадав Станіслав Шевчук, невід'ємний від касаційної функції. Звертаючи увагу учасників заходу на досвід європейських країн, де касаційні функції, як правило, реалізують верховні суди, він висловив переконання, що і в Україні такими повноваженнями має бути наділений Верховний Суд як найвищий судовий орган у системі судів загальної юрисдикції, рішення якого у конкретних справах мали б нормативну природу та сприяли б вирішенню тих суперечностей судової практики, що порушують принцип правової визначеності.

Під час другої сесії учасники науково-практичної конференції обговорили питання «Судові рішення вищих судових органів держави у механізмі забезпечення правильного й однакового застосування судами законодавства». Зокрема, заступник Голови Верховного Суду України — секретар Судової палати у цивільних справах **Анатолій Ярема** зупинився на принципі обов'язковості рішень Верховного Суду України.

Доповідач зазначив, що Конституція України у ст. 129 одним із основних засад судочинства визначила принцип обов'язковості рішень суду, що знайшов своє подальше відображення у Законі № 2453-VI та процесуальних кодексах. Анатолій Ярема наголосив, що як для державної влади загалом, так і для найвищого судового органу будь-якої держа-

ви зокрема питання забезпечення єдиних підходів до правильного застосування чинного законодавства судами загальної юрисдикції завжди є одним із головних в організації здійснення судочинства. Забезпечення Верховним Судом України однакового застосування судами (судом) касаційної інстанції норм матеріального права визначено одним із основних шляхів забезпечення єдності системи судів загальної юрисдикції (ч. 4 ст. 17 Закону № 2453-VI). Доповідач звернув увагу присутніх і на те, що у зв'язку з прийняттям цього Закону процесуальні кодекси доповнені нормами щодо обов'язковості судових рішень Верховного Суду України (ст. 360⁷ ЦПК, ст. 111²⁸ ГПК, ст. 244² КАС, ст. 400²⁵ КПК).

Анатолій Ярема зазначив, що за невиконання судових рішень передбачена відповідальність, встановлена законом. Однак це питання чітко не врегульовано, оскільки незрозуміло, про яку саме відповідальність йде мова: дисциплінарну, адміністративну чи кримінальну. Тому, на переконання заступника Голови Верховного Суду України, відповідальність суб'єктів владних повноважень, включаючи й суддів як носіїв судової влади, за порушення принципу обов'язковості рішень Верховного Суду України в частині сформульованих ним правових позицій, потребує якнайшвидшого законодавчого врегулювання. Сама ідея забезпечення єдності судової практики у цей спосіб, наголосив Анатолій Ярема, може набути практичного втілення лише за наявності відповідного механізму гарантій, що виконуватимуть у тому числі й превентивну функцію.

Участь Верховного Суду України у формуванні судової практики має знеособлений характер та відбувається без будь-якого втручання в процес розгляду судами нижчих інстанцій конкретних справ.

Обов'язкове до виконання рішення Верховного Суду України є індивідуальним актом правозастосування та жодним чином не підміняє закон. Окрім цього, підкреслив Анатолій Ярема, у суддів з'явилася абсолютно нова правова підстава для мотивування рішень, що неодмінно сприятиме дотриманню

принципу правової визначеності, без якого право особи на справедливий суд забезпечити неможливо.

Як позитив заступник Голови Верховного Суду України назвав запровадження практики інформування вищими спеціалізованими судами судів нижчого рівня про застосування Верховним Судом України окремих норм законодавства, що суттєво полегшує роботу суддів першої та апеляційної інстанцій.

Надзвичайно делікатною й чутливою темою для будь-якої країни назвав обговорювану на конференції проблему забезпечення єдності судової практики екс-президент Вищого адміністративного суду Литовської Республіки, віце-президент Міжнародної асоціації суддів доктор **Віргіліус Валанчус**. Завжди, за його словами, виникають питання: а чи потрібна єдина судова практика? У який спосіб має забезпечуватися? І що у результаті користувачі судової системи — громадяни країни — від цього виграють?

Безперечно, зазначив литовський колега, у судовій практиці має бути передбачуваність і стабільність. Тоді буде й довіра до судових рішень, судової системи загалом. Водночас у громадян має бути можливість оскарження судових рішень на національному рівні. У Литві найвищим судовим арбітром у кримінальних та цивільних справах виступає Верховний Суд, в адміністративних — Вищий адміністративний.

Актуальною для Литовської Республіки, як і для України, є проблема розмежування юрисдикцій. Розв'язати її непросто, зазначив виступаючий, для цього потрібна конструктивна співпраця і законодавців, і представників судової системи, постійне професійне обговорення питань, що виникають, і, зокрема, конкретних прикладів із судової практики, які призводять до дублювання у судових рішеннях і вимушеного, неначе колом, ходіння громадян судами різних юрисдикцій.

За словами Віргіліуса Валанчуса, литовські судді використовують різні — формальні і неформальні — комунікаційні механізми, аби попередити такі випадки і надавати судовий

захист громадянам країни на належному професійному рівні. Більше комунікувати з цього питання потрібно й в Україні, переконаний литовський колега, зокрема, із законодавцем.

Про місце і роль вищих судових органів Федеративної Республіки Німеччина у механізмі забезпечення правильного й однакового застосування судами законодавства розповіли у своїх доповідях Президент Вищого суду землі Нижня Саксонія доктор **Герхард Кірхнер** та суддя Федерального верховного суду Німеччини доктор **Дітріх Бейєр**. Вони, зокрема, зауважили, що це питання, яке широко обговорюється в Європі, є актуальним і для Німеччини. Ознайомивши учасників конференції з загальними аспектами функціонування судової системи Федеративної Республіки Німеччина, доповідачі детально зупинилися на підставах допуску справи до перегляду Федеральним верховним судом, його можливих рішеннях в окремих випадках та значенні цих рішень для інстанційних судів. Йшлося також про механізми впливу Федерального верховного суду на здійснення правосуддя інстанційними судами загалом. Цікавим для присутніх був німецький досвід реалізації конкретних заходів із забезпечення однакового правосуддя на практиці.

Обговоренню позапроцесуальних повноважень Верховного Суду України та вищих судів щодо забезпечення єдності судової практики було присвячено третю сесію науково-практичної конференції. Виступаючи на ній, суддя Верховного Суду України, кандидат юридичних наук **Олександр Прокопенко** зазначив, що наразі судова практика в Україні не є узгодженою і єдиною, а притаманна їй колізія норм не сприяє однаковому праворозумінню в суспільстві і, відповідно, деформує правову свідомість та правову культуру суб'єктів правовідносин, що, безумовно, впливає на їх правову поведінку.

Звичайно, було б ідеально, зауважив доповідач, якби у кожному суді України, незалежно від його рівня, приймалися правильні й законні рішення. Тоді не було б і розрізної судової практики. А поки що цілком

зрозуміле бажання Верховного Суду України та вищих спеціалізованих судів чітко обмежити суди нижчих інстанцій у неправильному застосуванні законів, указуючи їм зразок застосування права. Хоча навряд чи можна створити такий зразок для кожного випадку. Але чи в змозі Верховний Суд України це зробити відповідно до чинних процесуальних та позапроцесуальних повноважень? Очевидно, що ні. Навіть повноваження, надані Законом України від 20 жовтня 2011 р. № 3932-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розгляду справ Верховним Судом України», які стосуються розгляду справ відповідними судовими палатами, процесуально не надають можливості ухвалювати остаточні рішення у конкретних справах.

Судова практика, підкреслив Олександр Прокопенко, має тенденцію змінювати свій напрямок. І це цілком виправдано, оскільки навіть вищі судові інстанції помиляються, й обмежити їх у праві виправити помилку в тлумаченні норм права було б нерозумно. Виправлення помилки шляхом зміни своєї практики, а не шляхом наполягання на ній, робить честь вищим органам судової влади і є цілком допустимим, доки рішення обов'язкові тільки в тих справах, за якими вони винесені, вважає суддя Верховного Суду України. Тому, зазначив він, на сьогодні необхідно повернути Верховному Суду України позапроцесуальні повноваження, яких його було позбавлено неогрунтовано. Це потрібно для того, аби найвищий судовий орган держави надавав судам роз'яснення з питань застосування законодавства на основі узагальнення судової практики й аналізу судової статистики, а за необхідності — мав право визнати нечинними роз'яснення пленуму вищого спеціалізованого суду з питань застосування спеціалізованими судами законодавства при вирішенні справ відповідної судової юрисдикції.

Доповідач наголосив, що роль і місце Верховного Суду України в системі судів загальної юрисдикції вимагає дієвих інструментів, за допомогою яких можна оперативно й ефективно впливати на правозастосовну діяль-

ність судів з метою забезпечення однакового застосування ними законодавства.

Про те, яким чином Верховний Суд України та вищі спеціалізовані суди мають використовувати свої позапроцесуальні повноваження з забезпечення єдності судової практики, якою має бути співпраця між судовими установами, аби вона була коректною і водночас продуктивною, які кроки в цьому напрямі здійснюються сьогодні і здійснюватимуться найближчим часом, говорили на конференції заступник Голови Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ **Михайло Вільгушинський**, заступник Голови Вищого адміністративного суду України **Михайло Цуркан**, заступник Голови Вищого господарського суду України **Віктор Москаленко**.

На переконання виступаючих, співпраця між самими вищими спеціалізованими судами та між ними і Верховним Судом України має вийти на новий рівень і відзначатися не епізодичним характером, а набути рис постійного професійного діалогу. Михайло Вільгушинський, зокрема, запропонував проекти постанов Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ на стадії їх підготовки до прийняття обговорювати у Верховному Суді України.

Михайло Цуркан додав, що однією з форм забезпечення єдності судової практики має стати напрацювання Верховним Судом України правових позицій із певних категорій справ, створення їх електронної бази, аби кожен суддя міг скористатися ними як орієнтиром.

Віктор Москаленко, порушивши у межах обговорюваної тематики важливість розмежування юрисдикцій і посилення співпраці між судами, повідомив про те, що на рівні двох вищих спеціалізованих судів України — господарського й адміністративного — вже створено робочу групу для обговорення конкретних випадків судової практики, що призвела до дублювання і невизначеності у судових рішеннях, та вироблення спільних пропозицій і подання їх пар-

ламентарям для необхідних коригувань чинного законодавства.

Про те, що немало проблем у практиці забезпечення єдності судової практики виникає через відсутність механізму розмежування юрисдикцій, йшлося на четвертій сесії науково-практичної конференції. Виступаючи на ній, заступник Голови Верховного Суду України — секретар Судової палати у господарських справах, кандидат юридичних наук **Валентин Барбара** звернув увагу на спірні питання, що виникають між господарською та адміністративною юрисдикціями. На його думку, прийняття КАС зумовило виникнення низки суперечностей із розмежування компетенції судів. Особливої актуальності набули питання підвідомчості судам справ, що виникають із матеріальних правовідносин у галузях, які містять як норми приватноправового, так і публічноправового характеру. Адже в господарських та адміністративних справах подеколи спільним є те, що хоча б однією зі сторін у справі є державні органи, їх посадові та службові особи.

Одним із актуальних питань судової практики є розмежування підвідомчості справ з оскарження рішень Антимонопольного комітету України (його територіальних відділень) та земельних спорів під час прийняття судами позовних заяв до провадження. Зазначене, сказав Валентин Барбара, зумовлено законодавчим статусом Антимонопольного комітету та статусом суб'єктів земельних відносин, якими є громадяни, юридичні особи, органи місцевого самоврядування та органи державної влади. Доповідач навів приклади непоодиноких випадків паралельного оскарження як до господарських, так і до адміністративних судів рішень Антимонопольного комітету.

Валентин Барбара констатував, що неоднозначною на сьогодні є й судова практика щодо розгляду земельних спорів. На його думку, для розмежування підвідомчості справ із земельних спорів під час прийняття позовних заяв до провадження судам слід звертати увагу на специфіку цих спорів, оскільки співвідношення публічного й приватного права

у них призводить до неоднакової судової практики при вирішенні питання юрисдикції та розмежування компетенції господарських та інших судів.

Враховуючи, що в господарських та адміністративних справах подеколи спільним є те, що однією зі сторін виступають державні органи, їх посадові та службові особи, слід розрізнити їх як суб'єктів владних повноважень і як суб'єктів господарювання. Саме статус, в якому виступає орган державної влади, і визначить юрисдикцію, якій буде підпорядковано певний спір, наголосив заступник Голови Верховного Суду України.

Насамкінець доповідач зазначив, що на сьогодні однією з найпоширеніших проблем, з якою вимушено стикаються суди при здійсненні ними правосуддя, є недосконалість чинного законодавства та низький рівень законотворчої діяльності. Наслідками цього є прийняття судами одного процесуального рівня діаметрально протилежних рішень в аналогічних спорах. І саме через неузгодженість положень КАС з положеннями ГПК та ряду законів України суди й ухвалюють такі рішення. Якби законодавець не створював конкурентність законів, то й не створювалася б, відповідно, конкурентність юрисдикцій, зазначив Валентин Барбара.

На важливості як процесуальної так і непроцесуальної участі Верховного Суду України у формуванні єдиної судової практики наголосили у своїх виступах суддя Черкаського окружного адміністративного суду **Лариса Трофімова** та суддя Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ **Алла Олійник**. Незважаючи на законодавче обмеження повноважень Верховного Суду України, від нього однаково чекають формування орієнтирів у тлумаченні правових норм та їх застосуванні, підкреслила Лариса Трофімова. А її колега з вищого спеціалізованого суду конкретними прикладами проілюструвала гостроту проблеми, що виникла внаслідок відсторонення Верховного Суду України від перегляду справ з підстав неоднакового застосування процесуального

законодавства. Неможливість звернутися до найвищої судової інстанції в окремих ситуаціях призводить до очевидного порушення прав людини, про що Україні неодноразово вказував Європейський суд з прав людини, зазначила Алла Олійник.

Узятий в Україні курс на децентралізацію судової системи вимагає нового підходу до визначення механізму взаємодії між юрисдикціями судової влади та Верховним Судом України, підкреслила у своїй доповіді доцент кафедри організації судових та правоохоронних органів Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», кандидат юридичних наук **Лідія Москвич**. На важливості посилення такої взаємодії наголосила у своєму виступі і завідувач кафедри теорії та філософії права Львівського національного університету імені Івана Франка, професор, доктор юридичних наук **Людмила Луць**. На її думку, нагальною є потреба легалізувати такий вислів як «судова практика» — задля уподібненого розуміння такого поняття, а також правильно поіменувати таке правове явище як однотипність судової практики, замінивши невдалий вислів «однакові судові рішення» на більш точний у лексичному і правовому значенні — «однотипні рішення».

Що ж до основних способів забезпечення єдності судової практики, то ними, на думку Людмили Луць, можуть бути прийняття постанов Пленуму Верховного Суду України та прийняття однотипних рішень вищими спеціалізованими судами як орієнтирів для інших судів.

Усі проблемні питання важко обговорити протягом одного дня, — підсумовуючи роботу конференції, зазначила науковець, — тож нагальною є потреба зустрічатися ще, щоб виробити спільні пропозиції парламентарям для внесення відповідних змін у чинне законодавство.

Продовженням теми конференції є стаття Ярослава Романюка та Ірини Бейцун «Єдність судової практики: теоретичні засади забезпечення та вдосконалення законодавчого регулювання», яку пропонуємо вашій увазі на с. 37.

У Пленумі Верховного Суду України

Про затвердження Регламенту Пленуму Верховного Суду України

Постанова
Пленуму Верховного Суду України
від 9 квітня 2012 року № 5

Розглянувши проект Регламенту Пленуму Верховного Суду України, керуючись главою 5 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», Пленум Верховного Суду України **постановляє**:

1. Затвердити Регламент Пленуму Верховного Суду України (додається).

2. Визнати такою, що втратила чинність, постанову Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2011 року № 6 «Про затвердження Регламенту Пленуму Верховного Суду України».

ЗАТВЕРДЖЕНО
постановою Пленуму
Верховного Суду України
від 9 квітня 2012 р. № 5

РЕГЛАМЕНТ Пленуму Верховного Суду України

Загальні положення

Пленум Верховного Суду України (далі — Пленум) є колегіальним органом. До складу Пленуму входять усі судді Верховного Суду України, у тому числі судді, які призначені членами Вищої кваліфікаційної комісії суддів України (далі — склад Пленуму).

Правові засади, організація і порядок діяльності Пленуму визначаються Конституцією України, Законом України «Про судоустрій і статус суддів» та цим Регламентом Пленуму Верховного Суду України.

Стаття 1. Повноваження Пленуму

1. До повноважень Пленуму належить:

- 1) обрання на посади та звільнення з посад Голови Верховного Суду України, Першого заступника Голови Верховного Суду України, заступників Голови Верховного Суду України — секретарів судових палат та заступників секретарів судових палат;
- 2) призначення на посаду з числа суддів Верховного Суду України за поданням Голови Верховного Суду України та звільнення з посади секретаря Пленуму;
- 3) заслуховування інформації Голови Верховного Суду України, Першого заступника Голови Верховного Суду України, заступників Голови Верховного Суду України — секретарів судових палат про їх діяльність;

- 4) визначення персонального складу судових палат Верховного Суду України за пропозицією суддів Верховного Суду України;
- 5) надання висновків щодо проектів законодавчих актів, які стосуються судової системи та діяльності Верховного Суду України;
- 6) прийняття рішень про звернення до Конституційного Суду України з питань конституційності законів та інших правових актів, а також щодо офіційного тлумачення Конституції та законів України;
- 7) надання висновку про наявність чи відсутність у діяннях, в яких звинувачується Президент України, ознак державної зради або іншого злочину;
- 8) внесення за зверненням Верховної Ради України письмового подання про неможливість

виконання Президентом України своїх повноважень за станом здоров'я;

9) затвердження Регламенту Пленуму та внесення до нього змін і доповнень;

Стаття 2. Скликання Пленуму

1. Пленум скликається Головою Верховного Суду України в разі потреби або на вимогу не менш як четвертої частини від складу суддів Верховного Суду України, але не рідше одного разу на три місяці. У разі відсутності Голови Верховного Суду України Пленум скликається Першим заступником Голови Верховного Суду України, а в разі відсутності Першого заступника — одним із заступників, що виконує повноваження Голови Верховного Суду України.

2. Про день і час скликання Пленуму та питання, що виносяться на його розгляд, учасники за-

10) затвердження положення про Науково-консультативну раду при Верховному Суді України;

11) розгляд та вирішення інших питань, віднесених законом до його повноважень.

сідання Пленуму повідомляються не пізніше як за 10 днів до засідання.

3. На засідання Пленуму можуть бути запрошені представники органів державної влади, наукових установ, громадських організацій, засобів масової інформації та інші особи; їх неявка не є перепорою для проведення Пленуму.

4. Порядок скликання та проведення Пленуму з питання дострокового припинення повноважень Голови Верховного Суду України визначається Законом України «Про судоустрій і статус суддів».

Стаття 3. Підготовка і порядок проведення засідань Пленуму

1. Порядок денний засідання Пленуму формується секретаріатом Пленуму на підставі подання особи, що скликає Пленум відповідно до цього Регламенту, чи вимоги суддів Верховного Суду України, висунутої в порядку, передбаченому цим Регламентом. Порядок денний із переліком документів, що розглядатимуться, і проектами постанов Пленуму надається (розсилається) суддям, які входять до складу Пленуму. Документи щодо розгляду питань, винесених на порядок денний, при необхідності надаються (розсилаються) іншим учасникам засідання Пленуму.

2. Повідомлення суддів, які входять до складу Пленуму, та осіб, запрошених на його засідання, здійснюється не пізніше ніж за 10 днів до його початку і покладається на секретаріат Пленуму, а представників засобів масової інформації — на прес-службу Верховного Суду України. Інформація про час і місце проведення Пленуму розміщується на офіційному веб-сайті Верховного Суду України. Розміщення запрошених осіб та представників засобів масової інформації в залі забезпечує служба судових розпорядників Верховного Суду України. В окремих випадках за рішенням Пленуму представники засобів масової інформації можуть не допускатися до участі в його засіданні.

3. Засідання Пленуму відкривається Головою Верховного Суду України, а у разі його відсутності — особою, яка виконує його обов'язки.

4. Засідання Пленуму Верховного Суду України є повноважним за умови присутності на ньому не менше двох третин від складу Пленуму. Для встановлення кворуму та визначення кількості поданих голосів від складу Пленуму під час голосування враховується фактична кількість суддів, обраних

до Верховного Суду України. Реєстрація суддів, які входять до складу Пленуму, проводиться за допомогою електронних засобів. В окремих випадках реєстрація може відбуватися шляхом підняття рук. Якщо відкриття засідання Пленуму неможливе у зв'язку з відсутністю за даними реєстрації необхідної кількості його складу (двох третин), засідання переноситься на іншу дату (час).

5. Після відкриття засідання Пленуму головуючий повідомляє про участь у роботі Пленуму осіб, запрошених на засідання, а також про присутність представників засобів масової інформації, оголошує питання, які включені до порядку денного.

6. Порядок денний засідання Пленуму затверджується шляхом відкритого голосування більшістю голосів суддів, присутніх на засіданні Пленуму. При цьому до порядку денного можуть бути включені й інші питання, які в ньому не зазначені, за умови, що вони відповідним чином підготовлені.

7. Після затвердження порядку денного надається слово особам, визначеним для доповіді, співдоповіді. Доповідачу (співдоповідачу) можуть бути поставлені усні чи письмові запитання. Час, який надається для доповіді, співдоповіді та виступу під час дебатів, визначається шляхом відкритого голосування більшістю голосів присутніх.

8. Запрошені особи за пропозицією головуючого можуть висловлювати свою думку з питань, які обговорюються (окрім питань про обрання, призначення суддів Верховного Суду України на адміністративні та інші посади і звільнення їх із цих посад).

9. Після доповіді, співдоповіді та висловлення думки запрошеними особами учасникам засідання

надається слово для обговорення доповіді, співдоповіді. Головуючий веде засідання неупереджено, створюючи суддям та іншим особам рівні можливості для обговорення питань порядку денного, не обмежуючи їх у можливості ставити і знімати запитання та не коментуючи їх висловлювань. Обговорення може бути припинено лише за пропозицією суддів шляхом відкритого голосування більшістю голосів присутніх.

10. Після обговорення питання, яке розглядається, головує оголошує і ставить на голосування проект постанови Пленуму в цілому чи окремо кожен його пункт. Постанова чи її пункт вважається прийнятим, якщо за неї (нього) подано більшість голосів суддів, присутніх на засіданні Пленуму. При рівності голосів «за» і «проти» постанова Пленуму вважається неприйнятною. У разі необхідності доопрацювання постанови чи деяких її положень вона може бути прийнята у першому читанні. У цьому випадку може бути створена робоча група для доопрацювання постанови, після чого визначається дата наступного розгляду постанови і дата, до якої учасниками Пленуму можуть бути подані зауваження та пропозиції. До другого й наступних читань виготовляється таблиця, в якій наводяться текст проекту постанови, подані на нього зауваження і пропозиції, рішення робочої групи та остаточна редакція проекту.

11. Ведення протоколу, в якому письмово фіксується перебіг засідання Пленуму, і фіксування засідання технічними засобами покладаються на секретаріат Пленуму.

12. Протокол підписується головуєчим на засіданні Пленуму та секретарем Пленуму (у разі відсутності секретаря Пленуму — суддею, якого Пленум визначив за секретаря Пленуму шляхом відкритого голосування більшістю голосів присутніх). До нього додається відповідний носій інформації з даними фіксування засідання технічними

засобами, а в разі необхідності і повна чи часткова його письмова розшифровка.

13. Засідання Пленуму проводиться державною мовою. У разі коли запрошена на засідання особа не володіє державною мовою, вона має право виступати рідною або іншою мовою, якою володіє, та користуватися послугами перекладача. Про свій намір висловлюватись іншою мовою, користуватись послугами перекладача особа повинна завчасно повідомити секретаря Пленуму. Організація перекладу виступу покладається на секретаріат Пленуму.

14. Судді та інші учасники засідання виступають, дають пояснення, ставлять запитання та відповідають на них лише після надання їм слова головуєчим.

15. Обов'язок щодо сприяння додержанню в залі встановленого порядку покладається на працівника служби судових розпорядників, який виконує розпорядження головуєчого і секретаря Пленуму.

16. Пленум приймає з розглянутих питань постанови. Прийняту остаточно постанову в термін до 10 днів опрацьовує робоча група з урахуванням зауважень редакційного характеру. Постанову візує суддя-доповідач, начальник правового управління, керівник підрозділу редагування та коректури документів. Після візування постанова передається на підпис секретарю Пленуму (судді, якого Пленум визначив за секретаря Пленуму) та головуєчому на засіданні Пленуму.

17. Секретаріат Пленуму не пізніше трьох днів із дня підписання постанови надсилає її копії заінтересованим установам та особам.

18. Друковані та електронні тексти постанови негайно передаються до управління забезпечення видавничої діяльності Верховного Суду України для оприлюднення в журналі «Вісник Верховного Суду України» та до прес-служби для оприлюднення на веб-сайті Верховного Суду України.

Стаття 4. Порядок розгляду питання про вибори Голови Верховного Суду України, його Першого заступника, заступників Голови Верховного Суду України — секретарів судових палат та заступників секретарів судових палат

1. Голова Верховного Суду України, його Перший заступник, заступники Голови Верховного Суду України — секретарі судових палат та заступники секретарів судових палат обираються Пленумом строком на п'ять років шляхом таємного голосування. Вибори проводяться не пізніше одного місяця з дня закінчення повноважень Голови Верховного Суду України, його Першого заступника, заступників Голови Верховного Суду України — секретарів судових палат та заступників секретарів судових палат чи відкриття вакансії з інших підстав. Обрання здійснюється з числа суддів

Верховного Суду України за пропозицією (усною або письмовою) будь-кого з них, висловленою на засіданні Пленуму.

2. При обранні суддів на посади, зазначені в частині першій цієї статті, не може бути головуєчим на засіданні Пленуму суддя, що є кандидатом для обрання на посаду. У разі якщо відсутні Голова Верховного Суду України, його Перший заступник та заступники Голови Верховного Суду України — секретарі судових палат або вони претендують на зайняття посад, зазначених у частині першій цієї статті, то на засіданні головує суддя Верховного Суду

України, що обирається з числа суддів шляхом відкритого голосування більшістю голосів присутніх.

3. На засіданні Пленуму затверджуються форма бюлетеня для таємного голосування та форма протоколу голосування. Рішення про форму бюлетеня та протоколу голосування приймається шляхом відкритого голосування більшістю голосів присутніх.

4. Головуючий на засіданні Пленуму вносить пропозицію про створення комісії з організації та проведення виборів Голови Верховного Суду України, його Першого заступника, заступників Голови Верховного Суду України — секретарів судових палат та заступників секретарів судових палат (далі — лічильна комісія). До неї шляхом відкритого голосування більшістю голосів присутніх обираються п'ять суддів, які не є кандидатами для обрання на посаду. За можливості до складу лічильної комісії включається не більше двох суддів від однієї судової палати. Лічильна комісія обирає зі свого складу відкритим голосуванням голову та секретаря комісії, про що складається протокол.

5. Голові лічильної комісії передається протокол голосування, підписаний головуючим. У цьо-

му протоколі зазначається затверджена форма бюлетеня для голосування та його зміст. У бюлетень для голосування за кандидатури на посади Голови Верховного Суду України, його Першого заступника, заступників Голови Верховного Суду України — секретарів судових палат та заступників секретарів судових палат вносяться назва вакантної посади та всі прізвища кандидатів, що на неї претендують. Кількість кандидатур на кожному з вакантних посад не обмежується. Внесення прізвищ, імен та по батькові кількох кандидатів, що претендують на посаду, здійснюється в алфавітному порядку.

6. Внесення кандидатур до бюлетеня здійснюється лише за наявності усної або письмової згоди кандидата балотуватися на посаду. Суддя не може балотуватися на дві і більше посад одночасно.

7. Судді Верховного Суду України можуть ставити кандидатам запитання та брати участь в обговоренні їхніх кандидатур.

8. Рішення про затвердження змісту бюлетеня приймається відкритим голосуванням більшістю голосів присутніх на засіданні Пленуму суддів Верховного Суду України.

Стаття 5. Порядок голосування за кандидатури на посади Голови Верховного Суду України, його Першого заступника, заступників Голови Верховного Суду України — секретарів судових палат та заступників секретарів судових палат

1. Лічильна комісія забезпечує виготовлення бюлетенів для таємного голосування за кількістю суддів, присутніх на засіданні Пленуму. Головуючий на засіданні Пленуму розписується на звороті кожного бюлетеня, ставить відтиск печатки Верховного Суду України і передає бюлетені голові лічильної комісії. Бюлетені без підпису головуючого та відтиску печатки є недійсними.

2. Одержані за актом головою лічильної комісії від головуючого на засіданні Пленуму бюлетені для таємного голосування передаються членами комісії за окремим списком суддям, що беруть участь у виборах. Судді розписуються за одержані бюлетені. Бюлетені, що залишилися, погашаються.

Стаття 6. Порядок визначення результатів голосування з питання обрання Голови Верховного Суду України, його Першого заступника, заступників Голови Верховного Суду України — секретарів судових палат та заступників секретарів судових палат

1. Після проведення таємного голосування лічильна комісія перевіряє цілість печаток на урні, відкриває її, перевіряє дійсність бюлетенів, підраховує в них голоси «за» і «проти» кожного кандидата, складає протокол таємного голосування, в якому зазначає кількість суддів, що одержали бюлетені, кількість бюлетенів, визнаних недійсними,

3. Лічильна комісія забезпечує таємність голосування. У кабінку (окреме приміщення), де воно проводиться, ніхто інший, крім особи, яка голосує, не допускається. Скринька для таємного голосування перед його проведенням опечатується головою лічильної комісії в присутності всіх членів цієї комісії та під час голосування знаходиться у місці, що є доступним для огляду всіма учасниками засідання Пленуму.

4. Голосування здійснюється шляхом викреслення прізвищ кандидатів, що не підтримуються. При цьому особа, що голосує, залишає в бюлетені не більше одного прізвища кандидата, якого підтримує.

кількість голосів, поданих «за» і «проти» кожного кандидата, та визначає тих, хто набрав більшість голосів. Протокол підписується головою і членами лічильної комісії. Протокол оголошується головою лічильної комісії на засіданні Пленуму.

2. Недійсними визнаються бюлетені невстановленого зразка, зіпсовані й ті, в яких дописано інші

прізвища, залишено прізвища двох і більше кандидатів на одну і ту саму посаду.

3. Обраними на відповідні посади вважаються особи, за яких подано більшість голосів від складу Пленуму. Обрання цих осіб затверджується на підставі протоколу таємного голосування постановою Пленуму.

4. У разі коли жоден із кандидатів не одержав необхідної кількості голосів, за рішенням лічильної комісії проводиться повторне голосування по двох кандидатах, які одержали найбільшу кількість голосів на відповідну посаду.

5. Якщо два і більше кандидатів одержали однакову кількість голосів за обрання їх на одну і ту саму посаду, проводиться повторне голосування за цих кандидатів.

6. Якщо один із кандидатів одержав більшу кількість голосів, але не одержав необхідної їх кількості, а наступні за ним два і більше канди-

датів на ту саму посаду отримали однакову кількість голосів, повторне голосування проводиться за цих кандидатів.

7. Якщо при повторному голосуванні жодного з кандидатів не обрано, проводяться нові вибори на відповідну посаду з висуванням інших кандидатур.

8. Постанова Пленуму про обрання суддів на посади підписується головоючим та секретарем Пленуму і скріплюється гербовою печаткою Верховного Суду України. Копія цієї постанови надсилається Президенту України, до Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України.

9. Матеріали засідання Пленуму, на якому вирішувалося питання про вибори суддів на посади, здаються в опечатаному вигляді за актом на зберігання до архіву Верховного Суду України секретарем Пленуму в присутності головуючого на засіданні Пленуму та Голови Верховного Суду України.

Стаття 7. Призначення на посаду секретаря Пленуму

1. Секретар Пленуму призначається на посаду з числа суддів Верховного Суду України строком на п'ять років за поданням Голови Верховного Суду України.

2. Призначення на посаду секретаря Пленуму здійснюється шляхом відкритого голосування.

3. При розгляді питання про призначення секретаря Пленуму його обов'язки в цьому засідан-

ні виконує суддя Верховного Суду України, якого Пленум визначить за секретаря Пленуму за пропозицією суддів шляхом відкритого голосування більшістю голосів присутніх.

4. Призначеним на посаду секретаря Пленуму вважається суддя, за якого подано більшість голосів суддів, присутніх на засіданні Пленуму.

Стаття 8. Дострокове звільнення суддів з посад Голови Верховного Суду України, його Першого заступника, заступників Голови Верховного Суду України — секретарів судових палат, заступників секретарів судових палат та секретаря Пленуму

1. Голова Верховного Суду України, його Перший заступник, заступники Голови — секретарі судових палат, заступники секретарів судових палат, секретар Пленуму звільняються з посади Пленумом за правилами, передбаченими Законом України «Про судоустрій і статус суддів» та цим Регламентом.

2. Дострокове звільнення з посади Голови Верховного Суду України здійснюється у порядку, визначеному Законом України «Про судоустрій і статус суддів». Цей Регламент для зазначеної процедури не застосовується.

3. Питання про дострокове звільнення з посади розглядається Пленумом за особистою заявою особи, що займає цю посаду, або за поданням не менш як п'ятої частини суддів від складу Пленуму, скріпленим їх підписами. У заяві чи поданні про дострокове звільнення судді з адміністративної або іншої посади повинна бути наведена конкретна причина такого звільнення.

4. У разі необхідності Пленум може створити комісію для перевірки причин дострокового звіль-

нення та їх обґрунтованості. Кількісний і персональний склад комісії та її повноваження визначаються Пленумом.

5. Питання про дострокове звільнення суддів із зазначених у частині першій цієї статті посад вирішується таємним голосуванням. Пленумом створюється комісія, яка забезпечує проведення відповідної процедури за правилами, передбаченими статтями 4 та 6 цього Регламенту.

6. Під час голосування у кабіні (окремому приміщенні) думка щодо дострокового звільнення судді з посади висловлюється згідно із затвердженою Пленумом формою бюлетеня. Недійсність бюлетеня (бюлетенів) визначається за правилами частини другої статті 6 цього Регламенту.

7. Суддя вважається звільненим із зазначеної у частині першій цієї статті посади (крім посади Голови Верховного Суду України), якщо за це подано більшість голосів суддів від складу Пленуму. Звільнення з адміністративної або іншої посади не позбавляє особу повноважень судді Верховного Суду України.

8. За результатами голосування ухвалюється відповідна постанова Пленуму, яку підписують Голова Верховного Суду України (головуючий) і секретар

Пленуму, а при вирішенні питання щодо секретаря Пленуму — головуючий та суддя Верховного Суду України, якого визначено за секретаря Пленуму.

Стаття 9. Надання висновків щодо проектів законодавчих актів та прийняття рішень про звернення до Конституційного Суду України

1. Пленум надає висновки щодо проектів законодавчих актів, які стосуються судової системи й діяльності Верховного Суду України, та приймає рішення про звернення до Конституційного Суду України з питань конституційності законів та інших правових актів, а також щодо офіційного тлумачення Конституції й законів України за поданням Голови Верховного Суду України, його Першого заступника чи заступників Голови Верховного Суду України — секретарів судових палат в порядку, передбаченому статтею 3 цього Регламенту.

2. Постанова щодо звернення до Конституційного Суду України з конституційним поданням та саме конституційне подання у термін до п'яти днів доопрацьовуються виконавцем і суддею-доповідачем, після чого ці документи візуються секретарем відповідної судової палати, начальником правового управління, керівником підрозділу редагування та коректури документів і виконавцем. Після підписання постанови секретарем Пленуму вона передається разом із необхідною кількістю примірників конституційного подання на підпис Голові Верховного Суду України.

Стаття 10. Надання висновків щодо звинувачень Президента України та внесення подання про неможливість виконання ним своїх повноважень

1. Пленум на підставі рішення Верховної Ради України, прийнятого відповідно до статті 111 Конституції України, надає висновок щодо наявності чи відсутності в діяннях, у яких звинувачується Президент України, ознак державної зради або іншого злочину.

2. Пленум на підставі звернення Верховної Ради України, прийнятого відповідно до статті 110 Кон-

ституції України, ухвалює та вносить письмове подання до Верховної Ради України про неможливість виконання Президентом України своїх повноважень за станом здоров'я.

3. Розгляд питань, зазначених у пунктах 1 і 2 цієї статті, здійснюється Пленумом за правилами, передбаченими відповідним Законом та статтею 3 цього Регламенту.

Стаття 11. Розгляд та вирішення інших питань, віднесених законом до повноважень Пленуму

1. Пленум розглядає питання визначення персонального складу судових палат, затвердження положення про Науково-консультативну раду при Верховному Суді України, заслуховує інформацію Голови Верховного Суду України, його Першого

заступника, заступників Голови Верховного Суду України — секретарів судових палат про їх діяльність, а також приймає рішення з інших питань, віднесених законом до його компетенції, в порядку, встановленому статтею 3 цього Регламенту.

Стаття 12. Внесення змін і доповнень до Регламенту Пленуму

1. Зміни і доповнення до цього Регламенту можуть бути внесені Пленумом за поданням Голови Верховного Суду України чи половини суддів від складу Пленуму за їх підписами.

2. Усі необхідні документи та проект постанови Пленуму готуються ініціаторами внесення змін. Ці матеріали розглядаються за правилами, передбаченими статтею 3 цього Регламенту.

3. Рішення про внесення змін до цього Регламенту вважається прийнятим, якщо за нього проголосувала більшість суддів від складу Пленуму.

4. Не допускається внесення до цього Регламенту змін щодо процедури обрання та звільнення Голови Верховного Суду України пізніше шести місяців до закінчення строку його повноважень.

**Висновки Верховного Суду України,
викладені у рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв
про перегляд судового рішення з підстави,
передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 111¹⁶ ГПК України
за 2010—2011 рр.**

Спори про право власності та інші речові права

1. У разі відчуження майна за відплатним договором відповідно до ч. 1 ст. 388 ЦК власник має право витребувати це майно від добросовісного набувача лише у разі, якщо майно вибуло з володіння власника або особи, якій він передав майно у володіння, не з їхньої волі (пункти 1—3 зазначеної статті). Наявність у діях власника майна волі на передачу цього майна виключає можливість його витребування від добросовісного набувача.

Під час розгляду вимог про витребування майна у його набувача мають бути враховані всі умови, передбачені ст. 388 ЦК (постанова Верховного Суду України від 6 грудня 2010 р. у справі № 3-13гс10).

2. При вирішенні спорів про витребування майна з чужого незаконного володіння відповідно до статей 387, 388 ЦК необхідно встановити, чи вибуло спірне майно з володіння власника або особи, якій він передав його у володіння, за наявності на це згоди законного розпорядника зазначеного майна (постанова Верховного Суду України від 28 березня 2011 р. у справі № 3-17гс11).

3. Дії особи, спрямовані на створення штучних перешкод для виконання судових рішень, якими вже визнано право власності на спірне майно, а також зобов'язано цю особу передати майно законному власнику, не є підставою для звернення до суду з позовом за змістом ст. 392 ЦК. Захист порушених прав у цьому разі здійснюється в порядку, встановленому Законом від 24 квітня 1999 р. № 606-XIV «Про виконавче провадження» (постанова Верховного Суду України від 4 квітня 2011 р. у справі № 3-18гс11; постанова Верховного Суду України від 12 вересня 2011 р. у справі № 3-76гс11).

4. Відмова органу державної реєстрації прав в оформлені права власності на об'єкт нерухомого

майна та видачі свідоцтва суб'єкту господарювання у зв'язку з ненаданням ним необхідних документів для оформлення такого права не є оспорюванням права власності на об'єкт нерухомого майна (постанова Верховного Суду України від 20 червня 2011 р. у справі № 3-54гс11; постанова Верховного Суду України від 20 червня 2011 р. у справі № 3-55гс11; постанова Верховного Суду України від 20 червня 2011 р. у справі № 3-60гс11; постанова Верховного Суду України від 20 червня 2011 р. у справі № 3-61гс11; постанова Верховного Суду України від 12 вересня 2011 р. у справі № 3-78гс11; постанова Верховного Суду України від 3 жовтня 2011 р. у справі № 3-100гс11; постанова Верховного Суду України від 10 жовтня 2011 р. у справі № 3-105гс11; постанова Верховного Суду України від 10 жовтня 2011 р. у справі № 3-109гс11).

5. До прийняття об'єкта новоствореного нерухомого майна в експлуатацію та його державної реєстрації право власності на цей об'єкт не виникає; ст. 331 ЦК не передбачена можливість визнання права власності на недобудоване нерухоме майно в судовому порядку (постанова Верховного Суду України від 19 вересня 2011 р. у справі № 3-82гс11).

6. У разі якщо проведені на виконання судового рішення прилюдні торги з реалізації майна визнано судом такими, що проведені з порушенням чинного законодавства щодо порядку виконання судових рішень, то особа, яка придбала це майно, не є добросовісним набувачем, у якого майно не може бути витребувано відповідно до ч. 2 ст. 388 ЦК (постанова Верховного Суду України від 3 жовтня 2011 р. у справі № 3-98гс11; постанова Верховного Суду України від 17 жовтня 2011 р. у справі № 3-103гс11).

Спори щодо забезпечення виконання зобов'язань

1. За змістом ст. 199, ч. 1 ст. 216, ч. 2 ст. 217 ГК, ч. 2 ст. 546, ст. 627 ЦК суб'єкти господарських відносин при укладенні договору мають право забезпечити виконання господарських зобов'язань шляхом встановлення окремого

виду відповідальності — договірних санкцій за невиконання чи неналежне виконання договірних зобов'язань (постанова Верховного Суду України від 22 листопада 2010 р. у справі № 3-24гс10).

Спори, що виникають із договору застави

2. Закон від 18 листопада 2003 р. № 1255-IV «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень» є спеціальним законом з питань правового режиму регулювання обтяжень рухомого майна. Відповідно до ч. 1 ст. 24, ст. 26 цього Закону (у редакції, чинній до внесення змін згідно із Законом від 22 вересня 2011 р. № 3795-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання відносин між кредиторами та споживачами фінансових послуг») звернення стягнення на предмет забезпечувального обтяження здійснюється на підставі рішення суду в порядку, встановленому законом, або в позасудовому порядку. Звернення стягнення на предмет забезпечувального обтяження на підставі виконавчого напису нотаріуса Законом у зазначеній редакції не передбачалось (постанова Верховного Суду України Верховного від 15 листопада 2010 р. у справі № 3-5гс10; постанова Верховного Суду України від 17 жовтня 2011 р. у справі № 3-111гс11; постанова Верховного Суду України від 12 грудня 2011 р. у справі № 3-130гс11; постанова Верховного Суду України від 12 грудня 2011 р. у справі

№ 3-134гс11; постанова Верховного Суду України від 12 грудня 2011 р. у справі № 3-135гс11).

3. Передання у заставу майнових прав кредитора за кредитним договором на відміну від передбаченого ст. 512 ЦК відступлення права вимоги не передбачає заміни кредитора у зобов'язанні за кредитним договором (постанова Верховного Суду України від 12 вересня 2011 р. у справі № 3-71гс11; постанова Верховного Суду України від 12 вересня 2011 р. у справі № 3-79гс11).

4. За змістом Закону від 18 листопада 2003 р. № 1255-IV «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень» (який є спеціальним Законом з питань правового режиму регулювання обтяжень рухомого майна) у разі задоволення позову про звернення стягнення на предмет забезпечувального обтяження суд може обрати один із способів звернення стягнення, обраний обтяжувачем на власний розсуд, зокрема шляхом передачі предмета застави у власність заставодержателя (постанова Верховного Суду України від 26 грудня 2011 р. у справі № 3-139гс11).

Спори, що виникають із договору іпотеки

5. Укладення іпотечного договору на забезпечення грошового зобов'язання, в якому визначено зміст і розмір основного зобов'язання, встановленого на підставі генерального договору про здійснення кредитування, що набрав чинності, та кредитних договорів, укладених у межах цього генерального договору, не суперечить ч. 4 ст. 3, ч. 2 ст. 7, п. 2 ч. 1 ст. 18 Закону від 5 червня 2003 р. № 898-IV «Про іпотеку» (постанова Верховного Суду України від 15 листопада 2010 р. у справі № 3-7гс10; постанова Верховного Суду України від 15 листопада 2010 р. у справі № 3-8гс10; постанова Верховного Суду України від 15 листопада 2010 р. у справі № 3-9гс10; постанова Верховного Суду України від 15 листопада 2010 р. у справі № 3-10гс10; постанова Верховного Суду України від 15 листопада 2010 р. у справі № 3-15гс10; по-

станова Верховного Суду України від 15 листопада 2010 р. у справі № 3-18гс10; постанова Верховного Суду України від 15 листопада 2010 р. у справі № 3-21гс10; постанова Верховного Суду України від 15 листопада 2010 р. у справі № 3-29гс10; постанова Верховного Суду України від 22 листопада 2010 р. у справі № 3-16гс10; постанова Верховного Суду України від 22 листопада 2010 р. у справі № 3-17гс10; постанова Верховного Суду України від 22 листопада 2010 р. у справі № 3-20гс10; постанова Верховного Суду України від 22 листопада 2010 р. у справі № 3-26гс10; постанова Верховного Суду України від 22 листопада 2010 р. у справі № 3-31гс10; постанова Верховного Суду України від 22 листопада 2010 р. у справі № 3-32гс10; постанова Верховного Суду України від 29 листопада 2010 р. у справі № 3-33гс10; постанова Верховного

го Суду України від 29 листопада 2010 р. у справі № 3-34гс10; постанова Верховного Суду України від 29 листопада 2010 р. у справі № 3-36гс10; постанова Верховного Суду України від 29 листопада 2010 р. у справі № 3-37гс10; постанова Верховного Суду України від 29 листопада 2010 р. у справі № 3-39гс10; постанова Верховного Суду України від 29 листопада 2010 р. у справі № 3-42гс10; постанова Верховного Суду України від 29 листопада 2010 р. у справі № 3-43гс10; постанова Верховного Суду України від 29 листопада 2010 р. у справі № 3-44гс10; постанова Верховного Суду України від 6 грудня 2010 р. у справі №3-49гс10).

6. Відповідно до ч. 1 ст. 37 Закону від 5 червня 2003 р. № 898-IV «Про іпотеку» іпотекодержатель може задовольнити забезпечену іпоте-

кою вимогу шляхом набуття права власності на предмет іпотеки. Правовою підставою для реєстрації права власності іпотекодержателя на нерухоме майно, яке є предметом іпотеки, є договір про задоволення вимог іпотекодержателя або відповідне застереження в іпотечному договорі, яке прирівнюється до такого договору за своїми правовими наслідками та передбачає передачу іпотекодержателю права власності на предмет іпотеки в рахунок виконання основного зобов'язання. У зв'язку з цим для набуття права власності на предмет іпотеки іпотекодержатель має виконати відповідні умови договору, зокрема щодо реалізації предмета іпотеки (постанова Верховного Суду України від 21 березня 2011 р. у справі № 3-7гс11).

Спори, що виникають із договору поруки

7. У разі якщо умовами договору поруки передбачена можливість зміни розміру процентів та строків їх сплати в порядку, визначеному кредитним договором, на забезпечення якого надана порука, то підстав для її припинення, що передбачені ч. 1 ст. 559 ЦК, немає (постанова Верховного Суду України від 17 січня 2011 р. у справі № 3-62гс10).

8. Порушення справи про банкрутство боржника та пропущення кредитором строку заявлених вимог до нього у цій справі не позбавляє кредитора права вимоги до майнового

поручителя боржника як солідарного боржника, а останнього не звільняє від виконання взятих на себе зобов'язань перед кредитором (постанова Верховного Суду України від 24 жовтня 2011 р. у справі № 3-107гс11).

9. За змістом статей 525, 526, 553, 629 ЦК, ст. 193 ГК у разі здійснення продавцем позадоговірної поставки товарів, яка не покривається договором поруки, підстав для стягнення заборгованості з поручителя за поставлений товар немає (постанова Верховного Суду України від 12 грудня 2011 р. у справі № 3-133гс11).

Спори, що виникають із правовідносин щодо гарантії

10. Згідно зі статтями 563, 565 ЦК обов'язок гаранта сплатити кредиторів грошову суму відповідно до умов гарантії настає за умови порушення боржником зобов'язання, забезпеченого гарантією, та направлення кредитором гаранту

письмової вимоги разом із зазначеними в гарантії документами; за відсутності однієї із зазначених умов відповідальність гаранта не настає (постанова Верховного Суду України від 12 вересня 2011 р. у справі № 3-63гс11).

Спори про укладення, зміну, розірвання договорів

1. Визначення договору як неукладеного може мати місце на стадії укладення договору в разі, якщо сторони не досягли згоди з усіх його істотних умов, а не за наслідками виконання договору сторонами (постанова Верховного Суду України від 25 червня 2011 р. у справі № 3-58гс11).

2. За відсутності у договорі фінансового лізингу погодженої сторонами формули розрахунку додаткової винагороди лізингодавець, здійснюючи розрахунок такої винагороди за формулою,

не узгодженою з лізингоотримувачем, фактично змінює умови договору в односторонньому порядку, не дотримуючись при цьому передбаченого законодавством порядку внесення змін до договору (постанова Верховного Суду України від 12 вересня 2011 р. у справі № 3-80гс11).

3. Передбачене ст. 188 ГК надсилання іншій стороні пропозицій про розірвання договору в разі виникнення такої необхідності є правом, а не обов'язком особи, яка використовує його добровільно, виходячи з власних інтересів, та може

звернутися за захистом свого порушеного права шляхом подання позову про розірвання догово-

ру (постанова Верховного Суду України від 19 вересня 2011 р. у справі № 3-74гс11).

Спори щодо визнання правочинів недійсними

1. За змістом частин 1, 5 ст. 203, ч. 1 ст. 215, ст. 627, ч. 1 ст. 628, ч. 3 ст. 631 ЦК умови договору, які визначають відповідальність за його несвоечасне підписання, є спрямованими на реальне настання правових наслідків, обумовлених договором, тому підстав для визнання його недійсним у цій частині немає. Наявність прострочення на момент підписання договору не може бути підставою для визнання недійсною окремої його частини у зв'язку з неможливістю ототожнення правових підстав недійсності правочину з підставами звільнення від відповідальності за порушення зобов'язань, що виникли з такого правочину (постанова Верховного Суду України від 11 квітня 2011 р. у справі № 3-24гс11).

2. Норма ч. 2 ст. 220 ЦК не застосовується щодо правочинів, які підлягають і нотаріальному посвідченню, і державній реєстрації, оскільки момент вчинення таких правочинів відповідно до статей 210 та 640 ЦК пов'язується з державною реєстрацією, тому вони не є укладеними і не породжують для сторін прав та обов'язків (постанова Верховного Суду України від 18 квітня 2011 р. у справі № 3-28гс11).

3. Відповідно до положень статей 6, 627 ЦК господарське товариство вправі укласти безоплатні договори.

Норма ч. 3 ст. 238 ЦК встановлює заборону на вчинення правочину, в якому один представник одночасно виступає від імені кількох контрагентів (постанова Верховного Суду України від 16 травня 2011 р. у справі № 3-31гс11).

4. Визнання недійсними в судовому порядку рішень загальних зборів господарського товариства не може бути підставою для визнання недійсними договорів, укладених виконавчим органом товариства на виконання рішень загальних зборів, оскільки у відносинах із третіми особами обмеження повноважень щодо представництва юридичної особи не має юридичної сили, крім випадків, коли третя особа знала чи за всіма обставинами не могла не знати про такі обмеження (ч. 3 ст. 92 ЦК; постанова Верховного Суду України від 6 червня 2011 р. у справі № 3-50гс11).

5. Вирішуючи питання про застосування правових наслідків недійсності правочину, судам слід з'ясовувати наявність у позивача права на звернення з такими вимогами з урахуванням положень статей 15, 16, 216 ЦК (постанова Верховного Суду України від 10 жовтня 2011 р. у справі № 3-104гс11).

6. У разі якщо відчуження майна здійснювалося два і більше разів після вчинення недійсного (нікчемного) правочину, це майно може бути витребувано від особи, яка не є стороною недійсного (нікчемного) правочину, шляхом подання вимоги про виндикування позову, зокрема від добросовісного набувача, — з підстав, передбачених ч. 1 ст. 388 ЦК. У такому разі чинне законодавство не пов'язує можливість витребування майна у добросовісного набувача з умовою наявності у відчужувача за останнім договором права відчужувати це майно (постанова Верховного Суду України від 17 жовтня 2011 р. у справі № 3-103гс11).

Спори щодо виконання господарських зобов'язань. Відповідальність за порушення зобов'язань

1. За порушення споживачем умов договору щодо встановленої договірної величини електроспоживання у постачальника електричної енергії виникає право стягнути зі споживача двократну вартість різниці між фактично спожитою і договірною величиною електричної енергії (постанова Верховного Суду України від 6 грудня 2010 р. у справі № 3-54гс10).

2. За змістом статей 235, 236 ГК, а також Правил користування електричною енергією, затверджених постановою Національної комісії з питань регулювання електроенергети-

ки України від 31 липня 1996 р. № 28, рішення постачальника електричної енергії про донорахування споживачу вартості недорахованої спожитої електричної енергії є оперативно-господарською санкцією, у разі незгоди із застосуванням якої заінтересована сторона відповідно до ч. 2 ст. 237 ГК може звернутися до суду з вимогою про скасування такої санкції та відшкодування збитків, завданих її застосуванням (постанова Верховного Суду України від 29 листопада 2010 р. у справі № 3-30гс10; постанова Верховного Суду України від 4 квітня

2011 р. у справі № 3-21гс11; постанова Верховного Суду України від 16 травня 2011 р. у справі № 3-37гс11).

3. Штрафні санкції, передбачені ч. 2 ст. 231 ГК, застосовуються у разі порушення строків виконання негрошового зобов'язання (постанова Верховного Суду України від 6 грудня 2010 р. у справі № 3-4гс10).

4. Відповідно до змісту ч. 5 ст. 3 Закону від 25 грудня 2008 р. № 800-VI «Про запобігання впливу світової фінансової кризи на розвиток будівельної галузі та житлового будівництва» право на відстрочення сплати пайових внесків на розвиток інженерно-транспортної і соціальної інфраструктури виникає у забудовника після подання ним до відповідного органу заяви до настання терміну здійснення такого платежу, і таке право не може бути поширене на суму заборгованості, яка виникла у замовника до набрання чинності цим Законом (постанова Верховного Суду України від 6 грудня 2010 р. у справі № 3-45гс10; постанова Верховного Суду України від 6 грудня 2010 р. у справі № 3-46гс10).

5. Застосування до боржника, який порушив господарське зобов'язання, штрафних санкцій у вигляді пені, штрафу, передбачених абз. 3 ч. 2 ст. 231 ГК, можливе за наявності таких умов: якщо інший розмір певного виду штрафних санкцій не передбачений договором або законом; якщо порушено господарське зобов'язання, в якому хоча б одна сторона є суб'єктом господарювання, що належить до державного сектора економіки; якщо допущено прострочення виконання негрошового зобов'язання, пов'язаного з обігом (поставкою) товарів, виконанням робіт, наданням послуг, з вартості яких і вираховується у відсотковому відношенні розмір штрафу (постанова Верховного Суду України від 20 грудня 2010 р. у справі № 3-41гс10; постанова Верховного Суду України від 28 лютого 2011 р. у справі № 3-11гс11).

6. Чинним законодавством не передбачено можливості застосування до договору поставки положень про позику. Зазначені договори є різними за своєю правовою природою та регулюють різні види правовідносин, тому застосування до правовідносин поставки положень ст. 1048 ЦК

є безпідставним (постанова Верховного Суду України від 27 грудня 2010 р. у справі № 3-65гс10).

7. За змістом статей 22, 611, 612, 614, 623 ЦК для застосування такого засобу відповідальності, як стягнення збитків у вигляді упущеної вигоди, необхідною є наявність усіх елементів складу цивільного правопорушення: протиправна поведінка, збитки, причинний зв'язок між протиправною поведінкою боржника та завданими збитками, вина та встановлення заходів, вжитих стороною для одержання такої вигоди (постанова Верховного Суду України від 20 червня 2011 р. у справі № 3-56гс11; постанова Верховного Суду України від 4 липня 2011 р. у справі № 3-59гс11; постанова Верховного Суду України від 4 липня 2011 р. у справі № 3-64гс11).

8. Відповідно до п. 2 ч. 3 ст. 85 Закону від 7 грудня 2000 р. № 2121-III «Про банки і банківську діяльність» протягом дії мораторію на задоволення вимог кредиторів не нараховуються неустойка (штраф, пеня), інші фінансові (економічні) санкції за невиконання чи неналежне виконання зобов'язань перед кредиторами, у зв'язку з чим нарахування пені під час дії мораторію є безпідставним (постанова Верховного Суду України від 10 жовтня 2011 р. у справі № 3-110гс11).

9. Невиконання відповідачем своїх зобов'язань з оплати прийнятих товарів за наявності коштів, передбачених у Державному бюджеті України на відповідний рік, є порушенням вимог статей 525, 526 ЦК (постанова Верховного Суду України від 26 грудня 2011 р. у справі № 3-138гс11).

10. Положення ч. 6 ст. 232 ГК щодо нарахування штрафних санкцій за прострочення виконання зобов'язання в межах шести місяців від дня, коли зобов'язання мало бути виконано, застосовується до відповідних правовідносин у разі, якщо інше не встановлено законом або договором. Оскільки законодавством, що регулює орендні правовідносини, встановлено можливість стягнення неустойки за весь час прострочення виконання зобов'язання щодо повернення об'єкта оренди, зменшення строку нарахування неустойки до шести місяців є безпідставним (постанова Верховного Суду України від 26 грудня 2011 р. у справі № 3-140гс11).

Спори, що виникають внаслідок порушення грошового зобов'язання

1. За змістом ч. 1 ст. 230 ГК, ст. 625 ЦК правові наслідки прострочення виконання грошового зобов'язання у вигляді інфляційного нарахування на суму боргу та трьох процентів річних від простроченої суми не є штрафними санкціями, у

зв'язку з чим дія мораторію на задоволення вимог кредиторів відповідно до статей 58, 85 Закону від 7 грудня 2000 р. № 2121-III «Про банки та банківську діяльність» на них не поширюється (постанова Верховного Суду України від 8 листопада

2010 р. у справі № 3-12гс10; постанова Верховного Суду України від 15 листопада 2010 р. у справі № 3-11гс10).

2. Наявність судового рішення про задоволення вимог кредитора, яке не виконане боржником, не припиняє правовідносин сторін договору, не звільняє боржника від відповідальності за невиконання грошового зобов'язання та не позбавляє кредитора права на отримання сум, передбачених ч. 2 ст. 625 ЦК (постанова Верховного Суду України від 20 грудня 2010 р. у справі № 3-57гс10; постанова Верховного Суду України від 4 липня 2011 р. у справі № 3-65гс11; постанова Верховного Суду України від 12 вересня 2011 р. у справі № 3-73гс11; постанова Верховного Суду України від 24 жовтня 2011 р. у справі № 3-89гс11; постанова Верховного Суду України від 14 листопада 2011 р. у справі № 3-116гс11).

3. До зобов'язань з оплати, які виникли з вексельних відносин, норми цивільного законодавства України застосовуються лише в тій частині, в якій вони не врегульовані вексельним законодавством. У зв'язку з цим норма ч. 2 ст. 625 ЦК у цьому разі застосуванню не підлягає (постанова Верховного Суду України від 28 березня 2011 р. у справі № 3-19гс11; постанова Верховного Суду України від 3 жовтня 2011 р. у справі № 3-91гс11).

4. За змістом статей 524, 533, 627, 628 ЦК, ст. 16 Закону від 16 грудня 1997 р. № 723/97-ВР «Про фінансовий лізинг» положення чинного законодавства хоч і визначають національну валюту України як єдиний законний платіжний засіб на території України, однак не містять заборони на вираження у договорі грошових зобов'язань в іноземній валюті, визначення грошового еквівалента в іноземній валюті, а також на здійснен-

ня перерахунку грошового зобов'язання у разі зміни Національним банком України (далі — НБУ) курсу національної валюти України щодо іноземної валюти (постанова Верховного Суду України від 4 липня 2011 р. у справі № 3-62гс11; постанова Верховного Суду України від 26 грудня 2011 р. у справі № 3-141гс11).

5. За змістом Закону від 22 листопада 1996 р. № 543/96-ВР «Про відповідальність за несвоєчасне виконання грошових зобов'язань» визначений у договорі розмір пені за несвоєчасне виконання грошового зобов'язання не може перевищувати розміру подвійної облікової ставки НБУ, що діяла у період, за який сплачується пеня (постанова Верховного Суду України від 24 жовтня 2011 р. у справі № 3-114гс11; постанова Верховного Суду України від 7 листопада 2011 р. у справі № 3-121гс11).

6. За змістом ч. 5 ст. 11 ЦК підставою виникнення грошового зобов'язання може бути рішення суду, зокрема щодо зобов'язання відповідача повернути позивачу суму попередньої оплати за недопоставлений у строк товар. У зв'язку з цим до боржника, який прострочив виконання такого зобов'язання, можуть застосовуватися наслідки, передбачені ч. 2 ст. 625 ЦК (постанова Верховного Суду України від 5 грудня 2011 р. у справі № 3-125гс11).

7. Подвійне стягнення пені за несвоєчасне виконання грошового зобов'язання покупцем не узгоджується з приписами ст. 61 Конституції України, відповідно до якої ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення (постанова Верховного Суду України від 12 грудня 2011 р. у справі № 3-132гс11).

Спори щодо припинення господарських зобов'язань

1. У процесі ліквідаційної процедури банку зарахування однорідних зустрічних вимог (ст. 602 ЦК) є неможливим у зв'язку з невідповідністю порядку погашення вимог кредиторів, встановленого Законом від 7 грудня 2000 р. № 2121-III «Про банки і банківську діяльність» (постанова Верхов-

ного Суду України від 3 жовтня 2011 р. у справі № 3-86гс11; постанова Верховного Суду України від 3 жовтня 2011 р. у справі № 3-87гс11; постанова Верховного Суду України від 24 жовтня 2011 р. у справі № 3-112гс11; постанова Верховного Суду України від 10 жовтня 2011 р. у справі № 3-95гс11).

Спори, що виникають із договорів оренди, лізингу

1. До правовідносин щодо переважного права орендаря на укладення договору оренди на новий строк застосовується ст. 17 Закону від 21 квітня 2011 р. № 3269-VI «Про оренду державного та комунального майна» у редакції, чинній на момент виникнення спірних правовідносин (постанова

Верховного Суду України від 22 листопада 2010 р. у справі № 3-19гс10).

2. До правовідносин, які виникли на підставі договору фінансового лізингу, укладеного між юридичними особами, не можуть застосовуватися положення Закону від 12 травня 1991 р.

№ 1023-ХІІ «Про захист прав споживачів», оскільки цим Законом регулюються відносини між споживачами і продавцями товарів, а споживачами згідно зі ст. 1 цього Закону можуть бути лише фізичні особи (постанова Верховного Суду України від 10 жовтня 2011 р. у справі № 3-99гс11).

3. Відповідно до положень Закону від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР «Про місцеве самоврядування в Україні» та Положення про Головне управління комунальної власності м. Києва виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації), затвердженого рішенням Київської міської ради від 10 липня 2003 р. № 584/744, Головне управління комунальної власності м. Києва Київської міської державної адміністрації здійснює повноваження орендодавця майна комунальної власності територіальної громади м. Києва тільки за наявності відповідного рішення Київської міської ради і не має повноважень самостійно приймати рішення про передачу об'єктів комунальної власності в оренду (постанова Верховного Суду України від 10 жовтня 2011 р. у справі № 3-106гс11).

4. За змістом Правил торгівлі на ринках, затверджених наказом Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України, Міністерства внутрішніх справ України, Дер-

жавної податкової адміністрації України, Державного комітету стандартизації, метрології та сертифікації України від 26 лютого 2002 р. № 57/188/84/105 (що діяли на час виникнення спірних правовідносин) договори, укладені між адміністрацією ринку і суб'єктами підприємницької діяльності, які займаються торгівельною діяльністю, є за своєю правовою природою договорами оренди (найму) торгових площ. У зв'язку з цим до відповідних правовідносин мають застосовуватися положення ст. 629 ЦК та ст. 193 ГК щодо обов'язковості договору для виконання сторонами положення ч. 1 ст. 785 ЦК щодо обов'язку наймача у разі припинення договору найму повернути наймодавцеві річ, обумовлену договором, та умови договору (постанова Верховного Суду України від 24 жовтня 2011 р. у справі № 3-113гс11).

5. За змістом частин 2, 3 ст. 653 ЦК домовленість сторін про розірвання договору лізингу не виключає проведення між сторонами розрахунків за зобов'язаннями, що виникли до розірвання договору, у тому числі застосування заходів майнової відповідальності за невиконання (неналежне виконання) зобов'язань з урахуванням умов договору та структури лізингових платежів (постанова Верховного Суду України від 19 грудня 2011 р. у справі № 3-136гс11).

Спори, що виникають із договорів про надання послуг

1. За змістом ч. 1 ст. 67 ГК, статей 6, 627 ЦК до правовідносин між юридичною особою та газопостачальним підприємством, які виникли з окремого договору, що не регулює відносин останнього з населенням, не застосовуються Правила надання населенню послуг із газопостачання, затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 9 грудня 1999 р. № 2246 (постанова Верховного Суду України від 24 січня 2010 р. у справі № 3-64гс10).

2. За змістом статей 6, 19 Закону від 10 січня 2002 р. № 2918-III «Про питну воду та питне водопостачання» та пунктів 5.1, 5.29 Правил користування системами централізованого комунального водопостачання та водовідведення в населених пунктах України, затверджених наказом Міністерства житлово-комунального господарства

України № 190 від 27 червня 2008 р., визначення у договорі кількості стічних вод можливе лише у спосіб, встановлений законодавством (постанова Верховного Суду України від 29 листопада 2010 р. у справі № 3-38гс10).

3. У разі якщо статутом обслуговуючого кооперативу не передбачено надання послуг з водопостачання та на його балансі не перебуває будь-яких житлових будівель, то такий кооператив не належить до осіб, з якими підприємства питного водопостачання відповідно до ч. 2 ст. 19 Закону від 24 червня 2004 р. № 1875-IV «Про питну воду та питне водопостачання» безпосередньо повинні укладати договори про надання відповідних послуг (постанова Верховного Суду України від 3 жовтня 2011 р. у справі № 3-92гс11).

Спори, що виникають із договорів страхування

1. Відповідно до ст. 27 Закону від 7 березня 1996 р. № 85/96-ВР «Про страхування», ст. 993

ЦК до страховика, який виплатив страхове відшкодування за договором майнового страхуван-

ня, в межах фактичних затрат переходить право вимоги, яке страхувальник або інша особа, що одержала страхове відшкодування, має до особи,

відповідальної за заподіяний збиток (постанова Верховного Суду України від 7 листопада 2011 р. у справі № 3-118гс11).

Спори, що виникають із кредитних правовідносин

1. У разі якщо заінтересована сторона не довела одночасної наявності чотирьох умов, визначених ч. 2 ст. 652 ЦК, підстав для розірвання генеральної угоди щодо фінансування довгострокової програми з розвитку діяльності позичальника та кредитних договорів немає (постанова Верховного Суду України від 23 травня 2011 р. у справі № 3-47гс11).

2. Відповідно до змісту ст. 199, ч. 1 ст. 216, ч. 6 ст. 231 ГК, ст. 549, ст. 627, ч. 5 ст. 694 ЦК, статей 1, 3

Закону від 22 листопада 1996 р. № 543/96-ВР «Про відповідальність за несвоєчасне виконання грошових зобов'язань» сторони договору мають право передбачати обов'язок покупця щодо сплати процентів на суму, що відповідає ціні товару, проданого в кредит, починаючи з дня передання товару покупцю (постанова Верховного Суду України від 30 травня 2011 р. у справі № 3-44гс11).

Спори, що виникають із договорів банківського вкладу та банківського рахунка

1. За змістом ч. 1 ст. 1061, ч. 2 ст. 1070 ЦК за відсутності визначення договором банківського рахунка розміру процентів за користування банком грошовими коштами клієнта та у разі неприйняття банком вкладів на вимогу банк зобов'язаний виплатити проценти у розмірі облікової ставки НБУ (постанова Верховного Суду України від 13 грудня 2010 р. у справі № 3-58гс10; постанова Верховного Суду України від 14 берез-

ня 2011 р. у справі № 3-13гс11; постанова Верховного Суду України від 6 червня 2011 р. у справі № 3-51гс11).

2. Звернення до суду клієнта банку з позовом про закриття поточного банківського рахунка відповідає вимогам ст. 16 ЦК та ст. 20 ГК щодо захисту порушених прав та інтересів суб'єктів господарювання (постанова Верховного Суду України від 28 листопада 2011 р. у справі № 3-126).

Спори, що виникають із корпоративних правовідносин

1. За змістом статей 40, 43 Закону від 23 грудня 1997 р. № 769/97-ВР «Про господарські товариства» (у редакції, чинній на час проведення загальних зборів акціонерів відкритого акціонерного товариства 12 грудня 2007 р.) держателі іменних акцій повинні повідомлятися про проведення загальних зборів акціонерів персонально передбаченим статутом способом, а також з опублікуванням загального повідомлення у пресі відповідно до вимог ч. 1 ст. 43 зазначеного Закону. Повідомлення акціонерів про доповнення порядку денного питаннями за пропозиціями акціонерів, які володіють більш як 10 відсотками голосів, в тому числі й щодо збільшення статутного капіталу товариства, здійснюється в порядку, передбаченому ч. 2 ст. 43, з дотриманням вимог ст. 40 цього Закону (постанова Верховного Суду України від 29 листопада 2010 р. у справі № 3-40гс10).

2. За відсутності нотаріального посвідчення заява учасника про вихід із товариства з обмеженою відповідальністю є неналежно оформле-

ною та не може бути підставою для прийняття загальними зборами відповідного рішення, проведення виплат та внесення змін до установчих документів товариства (постанова Верховного Суду України від 14 березня 2011 р. у справі № 3-12гс11).

3. Рішення загальних зборів акціонерів про припинення (реорганізацію) відкритого акціонерного товариства шляхом його перетворення у товариство з обмеженою відповідальністю повинно відповідати положенням Закону від 19 вересня 1991 р. № 1576-ХІІ «Про господарські товариства» (у редакції, чинній на момент виникнення спірних правовідносин) та Порядку скасування реєстрації випусків акцій і анулювання свідоцтв про реєстрацію випусків акцій, затвердженого рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 30 грудня 1998 р. № 222 (постанова Верховного Суду України від 18 квітня 2011 р. у справі № 3-26гс11).

4. Учасники господарського товариства не вправі звертатися до суду за захистом прав та інтересів інших учасників господарського товариства та самого товариства поза відносинами представництва, а також обґрунтовувати свої вимоги порушенням прав інших учасників товариства (постанова Верховного Суду України від 18 квітня 2011 р. у справі № 3-29гс11).

5. Безумовною підставою для визнання недійсними рішень загальних зборів товариства у зв'язку з прямою вказівкою закону є прийняття рішення за відсутності кворуму для проведення загальних зборів чи прийняття рішень, а також те, що під час скликання і проведення зборів не було дотримано вимог закону і статуту товари-

ства, що призвело до порушення прав та законних інтересів його учасників (постанова Верховного Суду України від 16 травня 2011 р. у справі № 3-41гс11).

6. Невиплата учаснику товариства з обмеженою відповідальністю частини майна товариства, пропорційної його частці у статутному капіталі при його виході з товариства, у строки, визначені ст. 54 Закону від 19 вересня 1991 р. № 1576-ХІІ «Про господарські товариства», зумовлює для товариства наслідки, передбачені за прострочення виконання грошового зобов'язання, встановлені ст. 625 ЦК (постанова Верховного Суду України від 12 грудня 2011 р. у справі № 3-131гс11).

Спори щодо застосування законодавства про приватизацію

1. Гуртожитки, які на момент проведення приватизації не належали до об'єктів державного житлового фонду, який підлягав приватизації громадянами України або передачі у комунальну власність відповідних рад, могли бути включені до складу майна підприємств, що підлягали приватизації (постанова Верховного Суду України від 8 листопада 2010 р. у справі № 3-6гс10; постанова Верховного Суду України від 28 лютого 2011 р. у справі № 3-15гс11; постанова Верховного Суду України від 16 травня 2011 р. у справі № 3-35гс11; постанова Верховного Суду України від 16 травня 2011 р. у справі № 3-40гс11; постанова Верховного Суду України від 20 червня 2011 р. у справі № 3-39гс11; постанова Верховного Суду України від 3 жовтня 2011 р. у справі № 3-96гс11; постанова Верховного Суду України від 10 жовтня 2011 р. у справі № 3-90гс11; постанова Верховного Суду України від 10 жовтня 2011 р. у справі № 3-101гс11).

2. Зміна правового режиму майна суб'єкта господарювання, заснованого на державній власності, яке за класифікацією об'єктів приватизації віднесено до групи «А», має здійснюватися відповідно до вимог спеціального законодавства про приватизацію, зокрема Закону

від 6 березня 1992 р. № 2171-ХІІ «Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)». Відповідно до ст. 4 зазначеного Закону та ст. 7 Закону «Про приватизацію державного майна» (у редакції, чинній на момент виникнення спірних правовідносин) органом приватизації, уповноваженим здійснювати повноваження власника державного майна у процесі приватизації та укладати договори щодо продажу об'єкта приватизації, є Фонд державного майна України, його регіональні відділення та представництва (постанова Верховного Суду України від 29 листопада 2010 р. у справі № 3-48гс10; постанова Верховного Суду України від 24 січня 2011 р. у справі № 3-67гс10).

3. При викупі орендованого майна гуртожитки як об'єкти соціально-побутового призначення правомірно передавалися безоплатно у власність орендних підприємств у зв'язку з відсутністю законодавчої заборони до внесення змін до ч. 2 ст. 24 Закону від 4 березня 1992 р. № 2163-ХІІ «Про приватизацію майна державних підприємств» Законом від 19 лютого 1997 р. № 89/97-ВР (постанова Верховного Суду України від 3 жовтня 2011 р. у справі № 3-102гс11).

Спори, що виникають із земельних правовідносин

1. Відповідно до ст. 1 Закону від 19 червня 2003 р. № 963-IV «Про державний контроль за використанням та охороною земель», статей 124, 125, 126 ЗК обов'язковою умовою фактичного використання земельної ділянки є наявність у особи, яка її використовує, правовстановлю-

ючих документів на цю земельну ділянку, відсутність у цієї особи на час ухвалення судового рішення таких документів є самовільним зайняттям земельної ділянки (постанова Верховного Суду України від 22 листопада 2010 р. у справі № 3-27гс10).

2. За змістом ст. 377 ЦК, статей 120, 123, 124 ЗК, ст. 16 Закону від 6 жовтня 1998 р. № 161-XIV «Про оренду землі» з виникненням права власності на будівлю чи споруду у юридичної особи виникає право одержати земельну ділянку у користування, а розглянути таке питання та прийняти відповідне рішення у строки, встановлені законом, зобов'язаний відповідний повноважний орган державної влади або місцевого самоврядування (постанова Верховного Суду України від 6 грудня 2010 р. у справі № 3-51гс10).

3. Подання до суду позову про визнання незаконною бездіяльності органу місцевого самоврядування щодо припинення права постійного користування земельною ділянкою відповідає визначенням ст. 16 ЦК, ст. 20 ГК способами захисту порушеного права у судовому порядку (постанова Верховного Суду України

від 12 вересня 2011 р. у справі № 3-68гс11; постанова Верховного Суду України від 12 вересня 2011 р. у справі № 3-69гс11; постанова Верховного Суду України від 12 вересня 2011 р. у справі № 3-70гс11).

4. Виникнення права власності на об'єкти нерухомого майна не є безумовною підставою для укладення договору щодо земельної ділянки відповідно до положень ст. 120 ЗК, ст. 377 ЦК. Згідно з вимогами ст. 116 ЗК та п. 34 ст. 26 Закону від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР «Про місцеве самоврядування» обов'язковою умовою передачі у власність земельних ділянок, що перебувають у державній або комунальній власності, є наявність позитивного рішення сесії відповідної ради про передачу земельної ділянки у власність (постанова Верховного Суду України від 14 листопада 2011 р. у справі № 3-119гс11).

Спори щодо застосування податкового законодавства

1. Положення ст. 1212 ЦК не можуть застосовуватися як підстава для повернення сум сплачених податків. Порядок нарахування, сплати і повернення сум податків регулюється спеціальними нормами податкового законодавства. Спори з питань оподаткування не належать до компетенції господарських судів і вирішуються в порядку адміністративного судочинства (постанова Вер-

ховного Суду України від 29 листопада 2010 р. у справі № 3-35гс10; постанова Верховного Суду України від 13 грудня 2010 р. у справі № 3-52гс10; постанова Верховного Суду України від 16 травня 2011 р. у справі № 3-34гс11; постанова Верховного Суду України від 30 травня 2011 р. у справі № 3-46гс11; постанова Верховного Суду України від 30 травня 2011 р. у справі № 3-48гс11).

Справи про відшкодування шкоди

1. За змістом ст. 9 Закону від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», ст. 1191 ЦК у разі виплати особі сум на виконання рішення Європейського суду з прав людини за рахунок коштів Державного бюджету України держава Україна має право зворотної вимоги (регресу) до особи у розмірі виплаченого відшкодування у разі встановлення вини такої особи в порушенні Україною міжнародних зобов'язань, а також причинного зв'язку між її діями та моральною шкодою, завданою таким порушенням (постанова Верховного Суду України від 20 грудня 2010 р. у справі № 3-59гс10).

2. За змістом ст. 9 Закону від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», ст. 1191 ЦК у разі виплати особі сум на виконання рішення Європейського суду з прав людини за рахунок коштів Державного бюджету

України держава Україна має право зворотної вимоги (регресу), відшкодувавши шкоду, завдану посадовою чи службовою особою органу дізнання, попереднього (досудового) слідства, прокуратури або суду тільки у разі встановлення в діях цієї особи складу злочину за обвинувальним вироком суду щодо неї, який набрав законної сили (постанова Верховного Суду України від 14 лютого 2011 р. у справі № 3-3гс11).

3. Для виникнення у особи обов'язку з відшкодування шкоди відповідно до вимог ч. 2 ст. 1172 ЦК, крім наявності загальних умов (наявність шкоди, протиправність поведінки, вина та причинно-наслідковий зв'язок між збитками та протиправною поведінкою), необхідною є наявність спеціальних умов, які визначаються залежно від суб'єктивного складу відповідних відносин, зокрема наявність договору підряду та дія підрядника за завданням замовника (постанова Верховного Суду України від 28 листопада 2011 р. у справі № 3-117гс11).

Спори, що виникають із зобов'язань у зв'язку з набуттям, збереженням майна без достатньої правової підстави

1. Позов про стягнення вартості електричної енергії, спожитої без укладення договорів на її постачання (розрахованої на підставі Методики визначення обсягу та вартості електричної енергії, затвердженої постановою Національної комісії регулювання електроенергетики України від 4 травня 2006 р. № 562), не облікованої внаслідок порушення споживачами правил користування

електричною енергією, може бути поданий на підставі статей 1212, 1213 ЦК згідно з вимогами Правил користування електричною енергією, затверджених постановою Національної комісії з питань регулювання електроенергетики України від 31 липня 1996 р. № 28 (постанова Верховного Суду України від 16 травня 2011 р. у справі № 3-38гс11).

Спори щодо застосування законодавства про захист економічної конкуренції

1. Питання про наявність (відсутність) в діях суб'єкта господарювання ознак зловживання монополюючим (домінуючим) становищем на ринку товарів, а також повноту з'ясування обставин, які мають значення для вирішення справи, необхідно досліджувати в системному аналізі з діями

суб'єкта господарювання, встановленими Антимонополюючим комітетом України, та вимогами статей 12, 13 Закону від 11 січня 2001 р. № 2210-III «Про захист економічної конкуренції» (постанова Верховного Суду України від 11 квітня 2011 р. у справі № 3-16гс11).

Справи про банкрутство

1. Без завершення розгляду вимог і скарг кредиторів, затвердження реєстру вимог кредиторів у процедурі розпорядження майном боржника згідно з приписами ст. 14 Закону від 14 травня 1992 р. № 2343-XII «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» суд не має права винести ухвалу про перехід до іншої (загальної) судової процедури банкрутства боржника (постанова Верховного Суду України від 12 вересня 2011 р. у справі № 3-72гс11).

2. Ухвала господарського суду про затвердження звіту ліквідатора і ліквідаційного балансу банкрута, ліквідацію банкрута і припинення провадження у справі не відповідає вимогам Закону від 14 травня 1992 р. № 2343-XII «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» у разі прийняття рішення про затвердження звіту ліквідатора і ліквідаційного балансу за відсутності більшості голосів кредиторів, зареєстрованих на зборах (ст. 16 зазначеного Закону; постанова Верховного Суду України від 26 вересня 2011 р. у справі № 3-83гс11).

3. За змістом ч. 1 ст. 909 ЦК, ст. 106 Статуту залізниць України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 6 квітня 1998 р.

№ 457, за невиконання вантажовідправником поданих вагонів і контейнерів чи відмову від вагонів і контейнерів для виконання плану перевезень сплачується штраф, яким забезпечується виконання не грошового зобов'язання, а зобов'язання щодо використання поданих вагонів і контейнерів. У зв'язку з цим на такі правовідносини не поширюється положення ч. 4 ст. 12 Закону від 14 травня 1992 р. № 2343-XII «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (постанова Верховного Суду України від 15 листопада 2010 р. у справі № 3-14гс10).

4. За змістом ч. 3 ст. 6, ч. 5 ст. 7 Закону від 14 травня 1992 р. № 2343-XII «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» провадження у справі про банкрутство підлягає припиненню у разі, якщо під час розгляду справи господарським судом не встановлено передбачених законом підстав для визнання боржника банкрутом та відкриття ліквідаційної процедури, а боржником не подано доказів, які підтверджують ознаки його неплатоспроможності або загрози неплатоспроможності (постанова Верховного Суду України від 26 грудня 2011 р. у справі № 3-137гс11).

Дія нормативно-правових актів у часі

Відповідно до Рішення Конституційного Суду України від 9 лютого 1999 р. № 1-рп/99 дія нормативно-правового акта починається з моменту набрання цим актом чинності та припиняється з втратою ним чинності, тобто до події чи факту застосовується той закон або нормативно-правовий акт, під час дії якого вони настали або мали місце. При цьому положення ч. 1 ст. 58 Конституції, згідно з яким закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в

часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи, стосується лише людини і громадянина (фізичної особи). У зв'язку з цим Закон від 25 грудня 2008 р. № 800-VI «Про запобігання впливу світової фінансової кризи на розвиток будівельної галузі та житлового будівництва» зворотної дії в часі щодо юридичних осіб не має (постанова Верховного Суду України від 20 червня 2011 р. у справі № 3-57гс11).

Спори, пов'язані з виконанням судових рішень

1. У разі якщо особа є одночасно стягувачем та заставодержателем майна боржника, підстав для звернення до суду із заявою про зміну способу та порядку виконання наказу господарського суду про стягнення суми заборгованості немає, а повернення виконавчого документа на підставі п. 2 ч. 1 ст. 40 Закону від 24 квітня 1999 р. № 606-XIV «Про виконавче провадження» є безпідставним (постанова Верховного Суду України від 17 січня 2010 р. у справі № 3-63гс10).

2. За змістом статей 41, 43 Закону від 5 червня 2003 р. № 898-IV «Про іпотеку», ст. 8 Закону

від 21 грудня 2000 р. № 2181-III «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами» (чинного на момент виникнення спірних правовідносин), статей 5, 57 Закону від 21 квітня 1999 р. № 606-XIV «Про виконавче провадження» для реалізації арештованого майна з прилюдних торгів письмове узгодження з податковим органом у виконавчому провадженні законодавством не передбачено (постанова Верховного Суду України від 14 березня 2011 р. у справі № 3-14гс11).

Триває передплата

Готується до друку

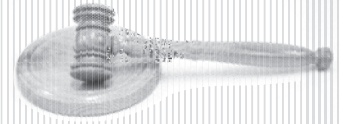
перший цьогорічний випуск офіційного видання
«Рішення Верховного Суду України».

У збірнику передбачено опублікувати добірку судових рішень у цивільних, адміністративних, господарських, кримінальних справах, розглянутих Верховним Судом України протягом 2011 р.

Кожне рішення супроводжуватиметься правовою позицією. Рішення також будуть систематизовані за формами судочинства, галузями законодавства та категоріями справ.

Передплату можна оформити в будь-якому поштовому відділенні України.

Передплатний індекс — 40646.

РІШЕННЯ У ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ

Зі змісту виданої позивачем довіреності чітко вбачається, що вона видана тільки для правовідносин із питань користування та розпорядження належними йому земельними ділянками і лише для цих відносин представник був наділений правом укладати певні правочини (договори).

Отже, вчинивши на підставі цієї довіреності третейське застереження (третейську угоду) в договорі купівлі-продажу належних позивачеві земельних ділянок, представник вийшов за межі наданих йому повноважень і порушив положення ч. 2 ст. 203 ЦК України, в якій зазначено, що особа, яка вчиняє правочин, повинна мати необхідний обсяг цивільної дієздатності.

Крім того, згідно зі статтями 2, 5, 12 Закону України «Про третейські суди» сторони можуть укласти третейську угоду у вигляді третейського застереження та передати спір на розгляд третейському суду. Проте вчинення такого правочину не аналогічне повноваженню, яке надав позивач у своїй довіреності, оскільки укладення третейської угоди, а надалі участь у третейському розгляді передбачає домовленість сторін про визначення як спору, який розглядатиметься в цьому суді, так і конкретного чи постійно діючого третейського суду, місця розгляду справи, а також його регламенту

ПОСТАНОВА

Верховного Суду України від 30 травня 2011 р.

(в и т я г)

У вересні 2009 р. Х. звернувся до суду з позовом до Л.О. та Л.Н. про визнання недійсною третейської угоди у вигляді третейського застереження до договору купівлі-продажу належних йому на праві власності земельних ділянок від 20 січня 2009 р., укладеного від його імені Л.О. з Л.Н.

Позивач мотивував вимоги тим, що він не уповноважував Л.О. на укладення такої угоди, яка за змістом урегульовує інші правовідносини, ніж ті, що зазначені у виданій ним довіреності від 12 вересня 2008 р. та впливають лише з права власності на належні йому земельні ділянки. Х. вважав, що угода, укладена з порушенням норм чинного законодавства, а саме статей 203, 215, 241 ЦК, суперечить його інтересам і порушує його права.

Обухівський районний суд Київської області рішенням від 17 грудня 2009 р., залишеним без змін ухвалою Апеляційного суду Київської області від 23 березня 2010 р., позовні вимоги Х. задовольнив: визнав недійсною третейську угоду у вигляді третейського застереження до договору купівлі-продажу земельної ділянки від 20 січня 2009 р., укладену між Л.О. та Л.Н., скасував заходи забезпечення позову.

Колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України ухвалою від 3 вересня 2010 р. касаційну скаргу Л.Н. відхилила, зазначені судові рішення залишила без змін.

У заяві про перегляд судового рішення Л.Н. просила скасувати цю ухвалу колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України з підстав, передбачених у п. 1 ч. 1 ст. 355 ЦПК, та направити справу на новий розгляд до суду касаційної інстанції.

Колегія суддів судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ ухвалою від 28 березня 2011 р. поновила Л.Н. пропущений процесуальний строк на подання заяви про перегляд ухвали колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 3 вересня 2010 р. та допустила зазначену вище справу до провадження Верховного Суду України.

На обґрунтування заяви Л.Н. послалася на неоднакове застосування судом касаційної інстанції статей 237, 239, 241 ЦК і статей 2, 12 Закону від 11 травня 2004 р. № 1701-IV «Про третейські суди» (далі — Закон).

Як приклад наявності підстави для подання заяви про перегляд Верховним Судом України судового рішення Л.Н. навела постанову Вищого господарського суду України від 5 жовтня 2010 р., якою ухвалені у справі судові рішення про відмову в позові відкритого акціонерного товариства «Вінніфрут» до акціонерно-комерційного банку соціального розвитку «Укрсоцбанк» про визнання недійсною третейської угоди у вигляді третейського застереження до кредитного договору залишено без змін (справа № 14/224). У цій постанові з урахуванням наведених вище норм матеріального права сформульовано висновок про те, що представник юридичної особи під час укладення кредитного договору на підставі виданої головою правління зазначеного товариства довіреності не виходив за межі своїх повноважень, підписавши такий договір із третейським застереженням.

Заслухавши суддю-доповідача, пояснення осіб, які брали участь у справі, перевіривши наведені заявником обставини, Верховний Суд України дійшов висновку, що заява не підлягає задоволенню з огляду на таке.

Суди встановили, що 12 вересня 2008 р. Х. видав кільком особам, у тому числі й Л.О., довіреність на представництво його інтересів у всіх установах, органах державної влади у взаємовідносинах із фізичними особами з питань користування та розпорядження за ціною і на умовах на їх розсуд належними йому земельними ділянками, вказавши про їхнє право на вчинення певних дій. Зокрема, для цього уповноважив їх укласти всі дозволені законом правочини, у тому числі продажу, міни тощо; у разі необхідності розривати їх; підписувати необхідні договори, визначаючи умови на власний розсуд; вести справи від його імені в усіх судових та інших установах з усіма правами, передбаченими ст. 27 ЦПК, з правом відмови від позову, з правом оскарження судових рішень; виконувати інші юридично значимі дії, пов'язані із цією довіреністю.

20 січня 2009 р., діючи від імені позивача, Л.О. уклала письмовий договір купівлі-продажу належних Х. земельних ділянок із Л.Н. При цьому в розд. 4 цього договору міститься третейська угода у вигляді третейського застереження, в якій зазначено про передачу спору у разі його виникнення до Постійно діючого третейського суду при Асоціації «Укрземресурс», визначення його місця знаходження та регламенту суду.

Задовольняючи позов Х., суд першої інстанції, з висновками якого погодилися суди апеляційної та касаційної інстанцій, виходив із того, що укладання третейської угоди не було перед-

бачено довіреністю від 12 вересня 2008 р., якою позивач уповноважив Л.О. бути його представником лише у взаємовідносинах із питань користування та розпорядження належними йому земельними ділянками, а не з питань укладення третейської угоди, визначення третейського суду тощо. У зв'язку із цим суд указав, що така угода суперечить ч. 2 ст. 203, статтям 215, 239, 241 ЦК, оскільки відповідачка Л.О. не мала необхідного обсягу дієздатності для її вчинення.

Верховний Суд України погодився з таким висновком суду касаційної інстанції.

Так, згідно із ч. 1 ст. 237 ЦК представництвом є правовідношення, в якому одна сторона (представник) зобов'язана або має право вчиняти правочин від імені другої сторони, яку вона представляє, а відповідно до ч. 1 ст. 244 цього Кодексу представництво, яке ґрунтується на договорі, може здійснюватись за довіреністю. Довіреністю є письмовий документ, що видається однією особою іншій особі для представництва перед третіми особами.

У ч. 1 ст. 202 ЦК зазначено, що правочином є дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків.

Отже, зі змісту виданої Х. довіреності чітко випливає, що вона видана лише для правовідносин із питань користування та розпорядження належними йому земельними ділянками і лише для цих відносин представник був наділений правом укласти певні правочини.

Таким чином, Верховний Суд України вважає, що суд касаційної інстанції правильно погодився з правовим висновком судів першої та апеляційної інстанцій, згідно з якими представник, вчинивши третейське застереження (третейську угоду) в договорі купівлі-продажу належних позивачу земельних ділянок, вийшов за межі своїх повноважень і порушив положення ч. 2 ст. 203 ЦК, в якій зазначено, що особа, яка вчиняє правочин, повинна мати необхідний обсяг цивільної дієздатності.

Зокрема, згідно зі статтями 2, 5, 12 Закону сторони можуть укласти третейську угоду у вигляді третейського застереження та передати спір на розгляд третейському суду. Проте вчинення такого правочину не аналогічне повноваженню, яке надав позивач у своїй довіреності, оскільки укладення третейської угоди, а надалі участь у третейському розгляді передбачає домовленість сторін на визначення як спору, який розглядатиметься в цьому суді, так і конкретного чи постійно діючого третейського суду, місця розгляду справи, а також його регламенту. Таких повноважень представника у виданій Х. довіреності не було.

З огляду на викладене суд касаційної інстанції під час вирішення справи правильно застосував норми матеріального права, тому підстав для задоволення заяви Л.Н. немає.

Отже, обставини, які стали підставою для перегляду справи, не підтвердилися.

Керуючись статтями 355, 360³, 360⁵ ЦПК, Верховний Суд України у задоволенні заяви Л.Н. про перегляд Верховним Судом України ухвали колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 3 вересня 2010 р. відмовив.

Частиною 4 ст. 652 ЦК встановлено, що зміна договору у зв'язку з істотною зміною обставин допускається за рішенням суду у виняткових випадках, коли розірвання договору суперечить суспільним інтересам або потягне для сторін шкоду, яка значно перевищує затрати, необхідні для виконання договору на умовах, змінених судом.

Настання світової фінансової кризи не є істотною зміною обставин, якими сторони договору керувалися при його укладенні, оскільки економічна криза має загальний характер і стосується обох договірних сторін, отже, не може бути підставою для зміни або розірвання договору в судовому порядку

ПОСТАНОВА

Верховного Суду України від 20 лютого 2012 р.

(в и т я г)

У квітні 2009 р. С. звернувся до суду з доповненим пізніше позовом до товариства з обмеженою відповідальністю «Ласка Лізинг» (далі — ТОВ) про зміну договору у зв'язку з істотною зміною обставин, якими сторони керувалися при його укладенні, а також про визнання права власності на автокран.

Позивач зазначив, що 3 березня 2008 р. уклав із ТОВ договір фінансового лізингу, за яким відповідач придбав обраний ним, позивачем, автокран, сплативши за нього покупну ціну, яка становить еквівалент 283 тис. 320 доларів США, та передав цей автокран за плату йому в користування. С. зобов'язався згідно із затвердженим сторонами договору графіком здійснювати лізингові платежі. Оскільки на час укладення договору курс української гривні до іноземних валют був стабільним, а згодом внаслідок світової фінансової кризи різко змінився, що значно погіршило фінансовий стан позивача, він у грудні 2008 р. звернувся до відповідача з пропозицією здійснити лізингові платежі за курсом гривні до долара США, який існував на час укладення договору, однак той на таку пропозицію не погодився. Вважаючи різке падіння курсу гривні до іноземних валют істотною зміною обставин, якими вони з відповідачем керувалися при укладенні договору фінансового лізингу, позивач із підстав, передбачених ст. 652 ЦК, просив у судовому порядку змінити договір і визнати правомірним внесення ним лізингових платежів за тим курсом гривні до долара США, який існував на час укладення

договору; визнати безпідставним нарахування йому ТОВ штрафних санкцій та, оскільки, за його підрахунками, він повністю розрахувався з відповідачем за автокран, визнати за ним право власності на нього.

Справу суди розглядали неодноразово. Останнім рішенням Деснянського районного суду м. Києва від 11 січня 2011 р., залишеним без змін ухвалою Апеляційного суду м. Києва від 5 травня 2011 р. та ухвалою судді Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 21 липня 2011 р., позов задоволено частково: змінено укладений 3 березня 2008 р. між С. і ТОВ договір фінансового лізингу з дня перевищення встановленого Національним банком України курсу української гривні до долара США рівня 5,05 грн за 1 доллар США; визнано належним виконанням зобов'язань за договором здійснення С. лізингових платежів за курсом гривні до долара США, який існував на день укладення договору; визнано неправомірним нарахування ТОВ штрафних санкцій за порушення С. графіка здійснення лізингових платежів; визнано за С. право власності на автокран КС-5576К, 2008 р. випуску.

У заяві про перегляд рішення суду касаційної інстанції ТОВ просило скасувати зазначену ухвалу судді касаційного суду і направити справу на новий розгляд до суду касаційної інстанції. ТОВ послалося на неоднакове застосування судами касаційної інстанції однієї і тієї самої норми ст. 652 ЦК, що потягло ухвалення різних за зміс-

том судових рішень у подібних правовідносинах, зокрема зазначило, що на відміну від рішень судів касаційної інстанції в інших справах, у яких настання світової фінансової кризи не визнано істотною зміною обставин, якими сторони договору керувалися при його укладенні, оскільки економічна криза має загальний характер і стосується обох договірних сторін, у цій справі суд касаційної інстанції погодився з протилежним висновком суду першої інстанції.

Заслухавши суддю-доповідача, перевіривши наведені заявником доводи, Верховний Суд України дійшов висновку, що заява підлягає задоволенню з огляду на таке.

Ухвалюючи рішення про зміну договору, суд першої інстанції, з висновком якого погодилися суди апеляційної та касаційної інстанцій, виходив із того, що настання світової фінансової кризи є істотною зміною обставин, якими сторони договору фінансового лізингу керувалися при його укладенні.

Однак із таким висновком погодитися не можна.

Відповідно до ст. 652 ЦК у разі істотної зміни обставин, якими сторони керувалися при укладенні договору, договір може бути змінений або розірваний за згодою сторін, якщо інше не встановлено договором або не впливає із суті зобов'язання.

Зміна обставин є істотною, якщо вони змінилися настільки, що, якби сторони могли це передбачити, вони не уклали б договір або уклали б його на інших умовах.

Якщо сторони не досягли згоди щодо приведення договору у відповідність з обставинами, які істотно змінилися, або щодо його розірвання, договір може бути розірваний, а з підстав, встановлених ч. 4 ст. 652 ЦК, — змінений за рішенням суду на вимогу заінтересованої сторони за наявності одночасно таких умов: 1) в момент укладення договору сторони виходили з того, що така зміна обставин не настане; 2) зміна обставин зумовлена причинами, які заінтересована сторона не могла усунути після їх виникнення при всій турботливості та обачності, які від неї вимагалися; 3) виконання договору порушило б співвідношення майнових інтересів сторін і позбавило б заінтересовану сторону того, на що вона розраховувала при укладенні договору; 4) із суті договору або звичаїв ділового обороту не впливає, що ризик зміни обставин несе заінтересована сторона.

Частиною 4 ст. 652 ЦК встановлено, що зміна договору у зв'язку з істотною зміною обставин допускається за рішенням суду у виняткових випадках, коли розірвання договору суперечить

суспільним інтересам або потягне для сторін шкоду, яка значно перевищує затрати, необхідні для виконання договору на умовах, змінених судом.

Суд установив, що 3 березня 2008 р. між С. і ТОВ укладено договір фінансового лізингу, за яким ТОВ придбало обраний С. у зазначеного ним покупця автокран КС-5576К та передало його у користування С. з обов'язком сплати останнім лізингових платежів згідно з доданим до договору графіком.

Для визначення вартості автокрана та розміру лізингових платежів сторони договору обрали умовну одиницю — суму, виражену в українській гривні, яка дорівнює одному долару США за курсом Національного банку України (пункти 2.3 та 7.1 договору). Також С. і ТОВ обумовили в договорі, що поточний лізинговий платіж, який підлягає сплаті в гривнях, розраховується за формулою з урахуванням курсу гривні до долара США, який існував на день платежу (п. 7.12 договору), що відповідає ч. 2 ст. 524 та ч. 2 ст. 533 ЦК.

Наведене свідчить про те, що в момент укладення договору його сторони не лише не керувалися тим, що курс української гривні до долара США протягом строку дії договору залишатиметься стабільним, а й допускали можливість його падіння, та, включаючи в договір умову, яка передбачає здійснення лізингових платежів у сумі, визначеній залежно від курсу гривні до долара США на день платежу, лізингодавець ТОВ намагався уникнути ризику, пов'язаного з можливим падінням курсу гривні, а лізингодержувач С. взяв на себе такий ризик.

За таких обставин висновок суду про те, що настання світової фінансової кризи є істотною зміною обставин, якими сторони договору фінансового лізингу С. і ТОВ керувалися при його укладенні, є помилковим.

Правову позицію, яка зводиться до того, що настання світової фінансової кризи не є істотною зміною обставин, якими сторони договору керувалися при його укладенні, оскільки економічна криза має загальний характер і стосується обох договірних сторін, отже, не може бути підставою для зміни або розірвання договору в судовому порядку, суди касаційної інстанції висловлювали в рішеннях, на які як на приклад неоднакового застосування ними однієї й тієї самої норми матеріального права послалося в заяві ТОВ. Зокрема, така правова позиція висловлена у постановках Вищого господарського суду України від 18 листопада та 2 грудня 2009 р., від 20 січня та 17 лютого 2010 р., Судо-

вої колегії у цивільних справах Верховного Суду України як суду касаційної інстанції — у рішенні від 22 вересня 2010 р.

Отже, суд касаційної інстанції неоднаково застосував одну й ту саму норму матеріального права, що потягло ухвалення різних за змістом судових рішень у подібних правовідносинах.

Керуючись п. 1 ст. 355, ч. 1 ст. 360⁴, п. 1 ч. 1 ст. 360³ ЦПК, Верховний Суд України заяву ТОВ задовольнив: ухвалу судді Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 21 липня 2011 р. скасував, справу направив на новий розгляд до суду касаційної інстанції.

РІШЕННЯ В АДМІНІСТРАТИВНИХ СПРАВАХ *

Якщо митні органи, приймаючи вантажні митні декларації, віднесли товар до певного коду товарної номенклатури та пропустили товар на митну територію України (після сплати імпортером передбачених законом податків і зборів), то в подальшому вони не мали правових підстав для прийняття податкових повідомлень про донарахування податкових зобов'язань у зв'язку з виявленням помилки стосовно класифікації товару, зокрема, з посиланням на результати камеральної перевірки та на положення підпункту «в» підпункту 4.2.2 п. 4.2 ст. 4 Закону України «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами», дія якого не поширюється на митні органи

ПОСТАНОВА Іменем України

21 січня 2011 р. Верховний Суд України, розглянувши в порядку письмового провадження за наявними матеріалами справу за позовом акціонерного товариства закритого типу «Торговий дом Астрон» (далі — АТЗТ) до Східної митниці Державної митної служби України (далі — Митниця) про визнання недійсними податкових повідомлень, **в с т а н о в и в:**

У липні 2008 р. АТЗТ звернулося до суду з позовом про визнання недійсними податкових повідомлень Митниці від 3 липня 2008 р. № 17 та № 18, якими йому визначено 721 тис. 464 грн 54 коп. податкового зобов'язання зі сплати мита та 144 тис. 292 грн 94 коп. — податку на додану вартість.

На обґрунтування позову АТЗТ зазначило зокрема, що: за змістом підпункту «в» підпункту 4.2.2 п. 4.2 ст. 4 Закону від 21 грудня 2000 р. № 2181-III «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами» (далі — Закон № 2181-III) митні органи не наділені правом проводити камеральні перевірки; митне оформлення імпортованих автомобілів за кодом Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності (далі — УКТЗЕД) 8704 10 11 90 (ставка мита 1 %) воно здійснювало за посередництвом митного брокера, тобто відповідно до ст. 179 МК заповнені вантажно-митні декларації

перевірені та підтверджені Митницею; висновок відповідача про те, що імпортований позивачем товар повинен класифікуватися за кодом УКТЗЕД 8704 23 91 00, ґрунтується на роз'ясненні Центрального митного управління лабораторних досліджень та експертної роботи Державної митної служби України від 6 лютого 2008 р., яке не поширюється на відносини щодо митного оформлення товару у 2007 р.

Донецький окружний адміністративний суд постановою від 1 вересня 2008 р., залишеною без змін ухвалою Донецького апеляційного адміністративного суду від 30 жовтня 2008 р., позов задовольнив.

При цьому суди першої та апеляційної інстанцій виходили з того, що відповідачем не доведено, що оскаржувані податкові повідомлення прийняті законно, обґрунтовано, тобто з урахуванням усіх обставин.

Вищий адміністративний суд України постановою від 7 жовтня 2010 р. ці судові рішення скасував, у задоволенні позову відмовив.

Скасовуючи рішення судів попередніх інстанцій, касаційний суд послався на те, що ними винесені незаконні та необґрунтовані рішення, постановлені з порушенням норм матеріального та процесуального права.

У заяві про перегляд судових рішень Верховним Судом України з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 237 КАС, АТЗТ просило скасувати поста-

* Публікується повний текст судового рішення із незначними редакційними правками.

нову касаційного суду та направити справу на новий розгляд до цього суду.

На обґрунтування зазначеного заявник додав ухвали Вищого адміністративного суду України від 29 вересня та 17 листопада 2009 р., 1 червня 2010 р., в яких, на його думку, по-іншому, ніж у справі, що розглядається, застосовано статті 86, 313 МК та підпункт «в» підпункту 4.2.2 п. 4.2 ст. 4 Закону № 2181-III.

Заява про перегляд оскаржуваного рішення Вищого адміністративного суду України підлягає задоволенню з таких підстав.

У п. 35 ст. 1 МК визначено, що пропуск товарів і транспортних засобів через митний кордон України — дозвіл митного органу на переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон України з урахуванням заявленої мети такого переміщення після проведення митних процедур, пов'язаних відповідно до п. 19 цієї статті зі здійсненням митного контролю за переміщенням товарів і транспортних засобів через митний кордон України, митного оформлення цих товарів і транспортних засобів, а також із справлянням передбачених законом податків і зборів.

За змістом п. 10.3 ст. 10 Закону від 3 квітня 1997 р. № 168/97-ВР «Про податок на додану вартість» платники податку, які імпортують товари (супутні послуги) на митну територію України для їх використання або споживання на митній території України, відповідають за дотримання правил надання інформації для розрахунку бази оподаткування (суми податку, належного до сплати) митним органам.

Відповідно до підпункту 4.2.1 п. 4.2 ст. 4 Закону № 2181-III якщо згідно з нормами цього пункту сума податкового зобов'язання розраховується контролюючим органом, платник податків не несе відповідальності за своєчасність, достовір-

ність та повноту нарахування такої суми, проте несе відповідальність за своєчасне і повне погашення нарахованого податкового зобов'язання та має право на оскарження цієї суми в порядку, встановленому цим Законом.

За змістом ст. 313 МК класифікація товарів, тобто віднесення товарів до класифікаційних групвань, зазначених в УКТЗЕД, є виключною компетенцією митних органів.

Таким чином, якщо митні органи, приймаючи вантажні митні декларації, віднесли товар до певного коду товарної номенклатури та пропустили товар на митну територію України (після сплати імпортером передбачених законом податків і зборів), то в подальшому вони не мали правових підстав для прийняття податкових повідомлень про донарахування податкових зобов'язань у зв'язку з виявленням помилки стосовно класифікації товару, зокрема, з посиланням на результати камеральної перевірки та на положення підпункту «в» підпункту 4.2.2 п. 4.2 ст. 4 Закону № 2181-III, дія якого не поширюється на митні органи.

Отже, у справі, що розглядається, Вищий адміністративний суд України неправильно застосував норми матеріального права.

З урахуванням наведеного постановою касаційного суду підлягає скасуванню з направленням справи на новий розгляд до цього суду.

Керуючись статтями 241—244 КАС, Верховний Суд України **п о с т а н о в и в:**

Заяву АТЗТ задовольнити.

Постанову Вищого адміністративного суду України від 7 жовтня 2010 р. скасувати, справу направити на новий розгляд до суду касаційної інстанції.

Постанова Верховного Суду України є остаточною і оскарженню не підлягає, крім випадку, встановленого п. 2 ч. 1 ст. 237 КАС.

РІШЕННЯ У ГОСПОДАРСЬКИХ СПРАВАХ

Відповідно до ст. 627 ЦК України господарське товариство вправі вчиняти будь-які неприбуткові правочини, якщо це прямо не суперечить його статутній діяльності

ПОСТАНОВА

Верховного Суду України від 16 травня 2011 р.

(в и т я г)

У січні 2011 р. публічне акціонерне товариство «Державний експортно-імпорتنний банк України» (далі — АТ) звернулося із заявою про перегляд Верховним Судом України постано-

ви Вищого господарського суду України від 28 грудня 2010 р. у справі за позовом акціонерного товариства відкритого типу «Харківський канатний завод» (далі — АТВТ) до АТ, концерну

«Харківський канатний завод» (далі — Концерн) про визнання договору недійсним на підставі неоднакового застосування судом касаційної інстанції положень статей 203, 215 та 238 ЦК, внаслідок чого ухвалені різні за змістом судові рішення у подібних правовідносинах.

На обґрунтування заяви додано копії постанов Вищого господарського суду України від 24 липня 2008 р. у справі № 2-21/7834-2007, від 1 червня 2010 р. у справі № 14/361, від 10 листопада 2010 р. у справі № 4/15, від 17 листопада 2010 р. у справі № 34/233. Посилаючись на ці судові рішення, АТ у заяві порушило питання про те, що оскаржувана постанова суду касаційної інстанції є незаконною, оскільки прийнята з порушенням вимог вищезазначених статей ЦК.

Вищий господарський суд України ухвалою від 9 березня 2011 р. вирішив питання про допуск справи до провадження для перегляду Верховним Судом України постанови Вищого господарського суду України від 28 грудня 2010 р.

Допускаючи справу до провадження, Вищий господарський суд України дійшов висновку, що оскаржувана постанова та постанова суду касаційної інстанції від 24 липня 2008 р., прийнята у справі № 2-21/7834-2007 за позовом суб'єкта підприємницької діяльності-фізичної особи Н. до товариства з обмеженою відповідальністю «ФеоСофт» про розірвання договору оренди обладнання, витребування майна, а також стягнення заборгованості, не є такими, що ухвалені у подібних правовідносинах, оскільки ці справи є різними за предметом спору, підставами позову, змістом позовних вимог та встановленими судами фактичними обставинами.

Крім того, Вищий господарський суд України вмотивовано відхилив посилавання заявника на постанову суду касаційної інстанції від 10 листопада 2010 р. у справі № 4/15, якою скасовані судові рішення з направленням справи на новий судовий розгляд. Зазначена постанова остаточно не вирішує спір у справі, а тому на неї не можна посылатися на підтвердження підстави, встановленої п. 1 ст. 111¹⁶ ГПК.

Постанови суду касаційної інстанції від 1 червня 2010 р. у справі № 14/361 та від 17 листопада 2010 р. у справі № 34/233, на які послався заявник, свідчать про неоднакове застосування цим судом статей 203, 215 та 238 ЦК у подібних правовідносинах.

Заслухавши суддю-доповідача, пояснення представників осіб, які беруть участь у справі, перевіrivши наведені заявником обставини, Верховний Суд України дійшов висновку, що заява підлягає задоволенню з таких підстав.

Відповідно до ч. 1 ст. 215 ЦК підставою недійсності правочину є недодержання в момент вчинення правочину стороною (сторонами) вимог, які встановлені частинами 1—3, 5 та 6 ст. 203 цього Кодексу.

Згідно з вимогами ч. 2 ст. 203 ЦК особа, яка вчиняє правочин, повинна мати необхідний обсяг цивільної дієздатності.

Частиною 3 зазначеної статті встановлено, що волевиявлення учасника правочину має бути вільним і відповідати його внутрішній волі.

Під час розгляду справи суди встановили, що 18 серпня 2008 р. між АТВТ та відкритим акціонерним товариством «Державний експортно-імпортний банк України», правонаступником якого є АТ, укладено іпотечний договір № 68108Z137, за яким АТВТ, виступаючи поручителем Концерну, передало АТ в іпотеку належне йому нерухоме майно, розташоване по вул. Китаєнка у м. Харкові.

Відповідно до п. 1.1 договору іпотекою забезпечуються всі вимоги іпотекодержателя, що впливають з укладеної між Концерном та АТ Генеральної угоди від 18 серпня 2008 р. № 68108N13. АТ за певних умов відкриває Концерну ліміт заборгованості на здійснення відповідних операцій в сумі, що не перевищує 1 млн 800 тис. доларів США, строком до 17 серпня 2013 р.

Суди нижчих інстанцій, задовольняючи позов та визнаючи недійсним іпотечний договір, виходили з того, що він суперечить ст. 1 Закону від 19 вересня 1991 р. №1576-ХІІ «Про господарські товариства» (далі — Закон №1576-ХІІ) та ст. 79 ГК, і на порушення вимог п. 2.1 статуту АТВТ зазначений правочин є для нього неприбутковим, тому позбавлений будь-якого економічного сенсу.

Однак з таким висновком судів погодитися не можна з огляду на таке.

Згідно з ч. 1 ст. 79 ГК господарськими товариствами визнаються підприємства або інші суб'єкти господарювання, створені юридичними особами та/або громадянами шляхом об'єднання їх майна і участі в підприємницькій діяльності товариства з метою одержання прибутку.

Аналогічна норма була закріплена у ч. 2 ст. 1 Закону №1576-ХІІ у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин.

Частиною 1 ст. 4 цього Закону передбачено, що акціонерне товариство, товариство з обмеженою і товариство з додатковою відповідальністю створюються і діють на підставі статуту.

Суди встановили, що відповідно до п. 2.1 статуту позивача метою його діяльності є здійснення підприємницької діяльності для отримання прибутку в інтересах акціонерів товариства, а також його працівників.

Суди проігнорували положення ст. 627 ЦК, яким передбачено, що відповідно до ст. 6 цього Кодексу сторони є вільними в укладанні договору, виборі контрагента та визначенні умов договору з урахуванням вимог цього Кодексу, інших актів цивільного законодавства, звичаїв ділового обороту, вимог розумності та справедливості.

Крім того, п. 2.2 статуту АТВТ передбачено, що предметом його діяльності, зокрема, є видача поручительств, гарантій та інших зобов'язань за третіх осіб, в яких передбачається їх виконання у грошовій формі. Цим пунктом також дозволено здійснювати благодійницьку діяльність, що надає позивачу право укласти безвідплатні договори.

За таких обставин суди нижчих інстанцій дійшли хибного висновку про те, що спірний договір суперечить вимогам чинного законодавства та не відповідає статуту АТВТ.

Також не можна погодитися з правовою позицією Вищого господарського суду України про те, що іпотечний договір суперечить вимогам ч. 3 ст. 238 ЦК, оскільки був підписаний від імені АТВТ головою його правління Ш., який одночасно обіймав посаду генерального директора Концерну, в інтересах якого і було укладено спірну угоду.

Відповідно до зазначеної статті ЦК представник не може вчиняти правочин від імені особи, яку він представляє, у своїх інтересах або в інтересах іншої особи, представником якої він одночасно є. Ця норма встановлює заборону укладати правочин, в якому один представник одночасно виступає від імені декількох контрагентів.

Водночас суди першої та апеляційної інстанцій встановили, що спірний договір хоч і був укладений в інтересах Концерну, проте сторонами у ньому є АТ та АТВТ. У зв'язку з цим висновок суду касаційної інстанції про те, що спірна угода не відповідає зазначеним положенням ЦК, є безпідставним.

Задовольняючи позов, суди нижчих інстанцій також виходили з того, що Ш., підписуючи від імені АТВТ іпотечний договір, перевищив надані йому повноваження, оскільки протоколом спільного засідання Правління та Спостережної Ради АТВТ від 21 квітня 2008 р. № 74, на підставі якого діяв Ш., не було надано згоди на передачу в іпотеку нерухомого майна позивача для забезпечення виконання кредитних зобов'язань Концерну з повернення коштів, отриманих в період з червня по жовтень під відсоткову ставку, що перевищує 10,5 % річних.

Такий висновок суду є передчасним, оскільки зі змісту вказаного протоколу вбачається, що ста-

ном на квітень 2008 р. між АТ та Концерном існувала лише попередня домовленість про надання останньому в травні—липні 2008 р. кредиту в сумі 2 млн доларів США з відсотковою ставкою 9 % річних. У резолютивній частині рішення про передачу АТ нерухомого майна в заставу не визначено, за яких умов та в який спосіб має здійснюватися передача.

За ч. 1 ст. 92 ЦК юридична особа набуває цивільних прав та обов'язків і здійснює їх через свої органи, які діють відповідно до установчих документів та закону.

Згідно з ч. 3 зазначеної статті орган або особа, яка відповідно до установчих документів юридичної особи чи закону виступає від її імені, зобов'язана діяти в інтересах юридичної особи, добросовісно і розумно та не перевищувати своїх повноважень.

Під час розгляду справи суди встановили, що відповідно до п. 5.2 статуту АТВТ рішення про відчуження його майна у будь-якій спосіб ухвалюється на спільному засіданні Правління та Спостережної Ради і оформлюється протоколом за підписами усіх присутніх на засіданні.

На виконання цього пункту статуту зазначеними колегіальними органами АТВТ було прийнято рішення про передачу в заставу належного йому майна під забезпечення кредитних зобов'язань Концерну, а також зобов'язано голову правління АТВТ Ш. підписати з філією АТ договір застави. Дата надання кредиту та його відсоткова ставка визначені не були.

Таким чином, голова правління Ш., підписуючи від імені АТВТ оскаржуваний у судовому порядку договір, діяв виключно в межах повноважень, наданих йому рішенням, ухваленим на спільному засіданні колегіальних органів АТВТ, уповноважених вирішувати питання про відчуження майна зазначеного підприємства, проте суди на цю обставину уваги не звернули та не дали їй належної правової оцінки.

З огляду на викладене Вищий господарський суд України дійшов хибного висновку про обґрунтованість позовних вимог, у зв'язку з чим оскаржувана постанова є незаконною.

Керуючись статтями 111²³—111²⁵ ГПК, Верховний Суд України вирішив: заяву АТ задовольнити; постанову Вищого господарського суду України від 28 грудня 2010 р. скасувати; справу направити на новий розгляд до суду касаційної інстанції.

Постанова є остаточною і може бути оскаржена тільки на підставі, встановленій п. 2 ч. 1 ст. 111¹⁶ ГПК.

РІШЕННЯ У КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ

Відповідно до вимог ст. 400 КПК України посилення покарання при новому розгляді справи судом першої інстанції допускається тільки за умови, що вирок було скасовано за м'якістю покарання або у зв'язку з необхідністю застосування закону про більш тяжкий злочин за скаргою прокурора або потерпілого чи його представника, а також коли при новому розслідуванні справи буде встановлено, що обвинувачений вчинив більш тяжкий злочин, або коли збільшився обсяг обвинувачення

УХВАЛА

колегії суддів Судової палати у кримінальних справах
Верховного Суду України від 2 лютого 2012 р.
(в и т я г)

Ужгородський міськрайонний суд Закарпатської області вироком від 24 травня 2007 р. засудив Р. за ч. 1 ст. 263 КК на три роки позбавлення волі зі звільненням від відбування покарання на підставі ст. 75 КК з випробуванням на один рік іспитового строку.

Р. визнано винуватим у тому, що 17 лютого 2001 р. він зберігав удома 69 набоїв калібру 7,62 мм, 136 військових набоїв такого ж калібру, 83 набоїв калібру 9 мм і 136 набоїв калібру 5,6 мм без передбаченого законом дозволу.

В апеляційному порядку зазначений вирок не переглядався.

У клопотанні про перегляд судового рішення з підстав, передбачених п. 2 ч. 1 ст. 400⁴ КПК, засуджений Р. просив скасувати цей вирок місцевого суду, а справу — закрити провадженням на підставі ст. 49 КК у зв'язку із закінченням строків давності.

У поданні п'яти суддів Верховного Суду України було порушено питання про внесення клопотання засудженого Р. на судовий розгляд та наведено підстави для перегляду судового рішення щодо засудженого.

Перевіривши матеріали справи та обговоривши доводи, зазначені в клопотанні, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України дійшла такого висновку.

Зазначену кримінальну справу стосовно Р. суди розглядали неодноразово.

Висновок суду першої інстанції про доведеність винуватості Р. у зберіганні 17 лютого 2001 р. бойових припасів без передбаченого законом дозволу ґрунтується на досліджених у судовому засіданні доказах, у тому числі викривальних показаннях засудженого на досудовому слідстві та в суді, даних, що містяться у протоколах обшуку і вилучення речових доказів та висновках експертних досліджень, які засуджений не заперечував.

Кваліфікація злочинних дій Р. за ч. 1 ст. 263 КК правильна і в колегії суддів сумнівів не викликала. Разом з тим, призначаючи покарання засудженому за цим законом, суд допустив помилки у правозастосуванні.

Відповідно до вимог ст. 400 КПК посилення покарання при новому розгляді справи судом першої інстанції допускається тільки за умови, що вирок було скасовано за м'якістю покарання або у зв'язку з необхідністю застосування закону про більш тяжкий злочин за скаргою прокурора або потерпілого чи його представника, а також коли при новому розслідуванні справи буде встановлено, що обвинувачений вчинив більш тяжкий злочин, або коли збільшився обсяг обвинувачення.

Як убачається з матеріалів справи, Апеляційний суд Закарпатської області ухвалою від 27 травня 2003 р. частково задовольнив апеляцію захисників. Попередній вирок Ужгородського міського суду Закарпатської області від 25 лютого 2003 р. про засудження Р. за іншими, зазначеними в цьому рішенні, статтями КК до різних строків покарання, зокрема за ч. 1 ст. 263 КК на два роки позбавлення волі, було скасовано через істотні порушення кримінально-процесуального закону, а справу направлено на новий судовий розгляд.

Під час нового розгляду справи 24 травня 2007 р. суд першої інстанції постановив вирок, яким визнав Р. винуватим у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 263 КК, і призначив йому три роки позбавлення волі зі звільненням від його відбування на підставі ст. 75 КК з випробуванням на один рік іспитового строку. За іншими, зазначеними в цьому вирокі статтями КК, відповідно до положень п. 2 ст. 6 КПК Р. було виправдано через відсутність у його діях складів злочинів.

Отже, суд першої інстанції після скасування вироку при новому розгляді справи безпідставно посилив покарання засудженому Р. за ч. 1 ст. 263 КК з двох до трьох років позбавлення волі.

Крім того, визнаючи Р. винуватим у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 263 КК, який згідно з класифікацією ст. 12 КК належить до злочинів середньої тяжкості, та призначаючи винуватому за цим законом покарання, суд мав урахувати, що оскільки з моменту вчинення зазначеного злочину (17 лютого 2001 р.) минуло більше п'яти років, то відповідно до вимог ч. 5 ст. 74 КК необхідно було звільнити Р. від покарання у зв'язку з закінченням строків давності, визначених ст. 49 КК, але цього не зробив.

Враховуючи зазначене, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України ухвалила рішення про зміну вироку Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 24 травня 2007 р. щодо Р. Ухвалено зменшити Р. покарання за ч. 1 ст. 263 КК з трьох до двох років позбавлення волі, вважати його засудженим за цим законом до двох років позбавлення волі зі звільненням від відбування покарання на підставі ст. 75 КК з випробуванням на один рік іспитового строку і на підставі ч. 5 ст. 74 КК звільнити Р. від покарання у зв'язку із закінченням строків давності, передбачених ст. 49 цього Кодексу.

Відповідно до ч. 3 ст. 28 КК України злочин визнається вчиненим у складі організованої групи, якщо в його вчиненні брали участь три і більше осіб, які попередньо зорганізувалися у стійке об'єднання для вчинення цього злочину, об'єднаного єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи.

При цьому неодноразовість вчинення злочинних діянь, їх частота та розподіл ролей не можуть свідчити про складну форму співучасті, якою є організована група

УХВАЛА

колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 9 лютого 2012 р.

(в и т я з)

Лозівський міськрайонний суд Харківської області вироком від 19 червня 2008 р. засудив: К. — за ч. 3 ст. 185 КК на чотири роки позбавлення волі, за ч. 5 ст. 185 КК — на вісім років позбавлення волі з конфіскацією майна, за ст. 304 КК — на три роки позбавлення волі. На підставі ст. 70 КК остаточно К. призначено вісім років позбавлення волі з конфіскацією майна; Ш. — за ч. 5 ст. 185 КК на вісім років позбавлення волі з конфіскацією майна; В. — за ч. 2 ст. 185 КК на два роки позбавлення волі, за ч. 3 ст. 185 КК — на чотири роки позбавлення волі, за ч. 5 ст. 185 КК — на вісім років позбавлення волі з конфіскацією майна, за ч. 1 ст. 263 КК — на три роки позбавлення волі. На підставі ст. 70 КК В. остаточно призначено вісім років позбавлення волі з конфіскацією майна.

В апеляційному та касаційному порядку справа не переглядалася.

К., Ш. та В. визнано винуватими у вчиненні з 7 грудня 2007 р. по 19 січня 2008 р. таємних викрадень чужого майна, поєднаних із проник-

ненням у приміщення, на загальну суму 23 тис. 603 грн повторно, у складі організованої групи.

Так, у грудні 2007 р. К. шляхом систематичного скоєння крадіжок чужого майна з проникненням у приміщення, усвідомлюючи переваги скоєння злочинів організованою групою, створив та очолив організовану групу, до складу якої залучив Ш. та В. Ця злочинна група мала ознаки стійкого об'єднання, діяла на постійній основі відповідно до розробленого плану, відомого всім учасникам групи, з розподілом ролей. Її діяльність була спрямована на досягнення єдиного злочинного результату — систематичного вчинення крадіжок ліфтового обладнання з приміщень машинного відділення житлових будинків (комплектуючих, що містять кольорові метали).

Крім того, К. засуджено за таємне, поєднане з проникненням у приміщення, викрадення у ніч із 30 листопада на 1 грудня 2007 р. майна комунального підприємства на загальну суму 920 грн., а також за втягнення неповнолітнього Л. у злочинну діяльність та вчинення у період з

9 по 18 січня 2008 р. за попередньою змовою з В. та Л. (кримінальна справа щодо якого виділена в окреме провадження) у різних складах груп, повторно, таємного викрадення чужого майна, поєднаного із проникненням у приміщення.

В. засуджено ще й за повторне таємне викрадення у Ч. майна на загальну суму 1 тис. 678 грн, вчинене 14 листопада 2007 р., а також за незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами чи вибуховими речовинами без передбаченого законом дозволу.

За змістом клопотання засуджений Ш., пославшись на неправильну кваліфікацію його дій за ч. 5 ст. 185 КК за ознакою вчинення злочинів організованою групою у складі із К. та В., просив вирок змінити й перекваліфікувати його дії на ч. 3 ст. 185 КК і призначити більш м'яке покарання.

Клопотання засудженого Ш. підтримано поданням п'яти суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України.

Перевіривши матеріали, зазначені у справі, судді Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України дійшли висновку, що клопотання засудженого підлягає задоволенню з таких підстав.

Відповідно до ч. 3 ст. 28 КК злочин визнається вчиненим у складі організованої групи, якщо в його вчиненні брали участь три і більше осіб, які попередньо зорганізувалися у стійке об'єднання для вчинення цього злочину, об'єднаного єдиним планом із розподілом функцій учасників, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи.

Як убачається із зазначених у справі матеріалів, К., Ш. та В. за ч. 3 ст. 185 КК було пред'явлено обвинувачення за ознаками вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб повторно з проникненням у приміщення. Під час допиту як обвинувачених К., Ш. та В. визнали свою винуватість і детально описали обставини вчинення ними злочинів, зазначивши, що умисел на вчинення крадіжок кожен раз виникав у них спонтанно у відповідь на пропозицію першого викрасти ліфтове обладнання з машинних відділень ліфтових приміщень. Реалізація злочинів відбувалася відразу ж після досягнення згоди на їх вчинення. Заволодіваючи майном, кожен із засуджених виконував певну роль для досягнення єдиного злочинного результату. При цьому з показань К., Ш. та В. на досудовому слідстві

убачається, що серед них не було того, хто організовував та сплановував вчинення злочинів, а також тих, хто визнавав авторитет цієї особи. Після вчинення одного посягання учасники групи не планували вчинення наступних.

Крім того, у цей же період К. вчинив подібні крадіжки у групі з іншим складом учасників, у тому числі з В., але без участі Ш.

Пред'являючи остаточне обвинувачення К., Ш. та В. наприкінці досудового слідства, слідчий дійшов висновку про наявність у діях зазначених осіб ознак організованої групи й кваліфікував їх за вказаними епізодами відповідно до ч. 5 ст. 185 КК. При цьому К., Ш. та В. під час допитів підтвердили свої попередні показання як обвинувачених за ч. 3 ст. 185 КК, а додаткових даних про створення й організацію стійкого злочинного об'єднання та їх спільну злочинну діяльність у його складі з єдиним планом і розподілом функцій учасників групи не повідомляли.

Досліджуючи докази відповідно до ч. 3 ст. 299 КПК, під час допиту К., Ш. та В. суд зосередив увагу на з'ясуванні їх сумісних дій із викрадення в зазначений період ліфтового обладнання по кожному з епізодів обвинувачення, але при цьому не дослідив і не мотивував наявність у цій групі тих ознак, які свідчать про вчинення злочинів саме організованою групою (мету її створення, тривалість існування, набуття між її учасниками сталих, стабільних зв'язків, правил поведінки та характеру стосунків, які б забезпечували їх організованість).

Ураховавши неодноразовість учинення ними злочинних діянь, розподіл ролей, суд дійшов висновку про винуватість засуджених у вчиненні злочинів у складі організованої групи. Однак поза увагою суду залишилося те, що неодноразовість вчинення злочинних діянь, їх частота та розподіл ролей не можуть свідчити про складну форму співучасті, якою є організована група.

Таким чином, суд допустив змішування різних форм співучасті — вчинення злочинів за попередньою змовою групою осіб із вчиненням злочинів у складі організованої групи, та, кваліфікуючи дії засуджених за ч. 5 ст. 185 КК, неправильно застосував кримінальний закон.

За таких обставин дії Ш. та В. в порядку ст. 395 КПК — К. і В. перекваліфіковано з ч. 5 ст. 185 КК на ч. 3 ст. 185 КК із призначенням кримінального покарання відповідно до вимог закону.

Я.М. Романюк,
Перший заступник Голови
Верховного Суду України,
кандидат юридичних наук

І.В. Бейцун,
начальник управління
вивчення та аналізу
судової практики
Верховного Суду України,
кандидат юридичних наук

Summary
The article highlights theoretical issues of enhancing uniformity of judicial practice as a component of the rule of law. The proposals based on the analysis of the practice of the European Court of Human Rights and laws of foreign states have been formulated on how to improve the powers of the Supreme Court of Ukraine in this sphere as far as to ensure binding force of its decisions and to give legislative explanations to the courts

Єдність судової практики: теоретичні засади та вдосконалення законодавчого забезпечення

Єдність судової практики є однією з фундаментальних засад здійснення судочинства. У провідних демократичних державах її утвердженню та засобам забезпечення надається пріоритетне значення.

Як наголошував колишній Голова Європейського суду з прав людини професор Л. Вільдхабер, вирішення аналогічних справ по-різному може призвести до порушення законних очікувань осіб, які звертаються за судовим захистом. На його думку, саме єдність судової практики найкращим чином відповідає вимогам передбачуваності, принципу верховенства права та ефективному захисту прав людини¹.

Судова система як жодна інша потребує запровадження додаткових засобів забезпечення її узгодженого функціонування, зокрема й досягнення єдності судової практики

Застосування судами різних підходів до тлумачення законодавства призводить до невизначеності закону, його суперечливого і довільного застосування. Натомість єдність судової практики має гарантувати стабільність правопорядку, об'єктивність та прогнозованість правосуддя.

Необхідно наголосити, що єдність судової практики є також однією з визначальних складових єдності судової системи в цілому.

Правосуддя здійснюється всіма судовими органами держави — від судів першої інстанції до Верховного Суду України, кожен з яких незалежно від місця в судовій системі абсолютно самостійний у вирішенні справи. При цьому кожен суддя є носієм судової влади і безпосередньо формує судову практику, яка в умовах недосконалості законодавства у непоодиноких випадках є суперечливою, що негативно впливає на єдність судової системи.

Показово, що, наприклад, в Іспанії навіть на рівні Конституції закріплено: «Принцип єдності судової влади є основою організації і діяльності судів» (ч. 5 ст. 117)². Адже сукупність судових органів держави — це ще не судова влада.

¹ Див.: Вільдхабер Л. Прецедент в Європейському суді по правах человека // Государство и право. — 2001. — № 12. — С. 5—17.

² Конституции государств Европы: В 3-х т. — Т. 2. — М., 2001. — С. 76. (Тут і далі — переклад авторів).

У зв'язку з цим судова система як жодна інша потребує запровадження додаткових засобів забезпечення її узгодженого функціонування, зокрема й досягнення єдності судової практики.

З огляду на це єдність судової практики є однією з ключових засад діяльності судової системи.

Так, професор Оксфордського університету Р. Кросс зазначає, що основний принцип, якого слід дотримуватися при здійсненні правосуддя, полягає в тому, що подібні справи мають вирішуватися однаково³. Це пов'язано, передусім, з тим, що однакове застосування судами законодавства є невід'ємною складовою принципу правової визначеності. Зазначений принцип має за мету забезпечити учасників правовідносин можливістю точно спрогнозувати результати своїх дій, бути впевненими в незмінності свого правового статусу, набутих прав і обов'язків. Він передбачає гарантування судового захисту, а також прогнозованість судових рішень, які не будуть змінюватися залежно від юрисдикції, регіону чи інших чинників. Отже, принцип правової визначеності передбачає стабільність правового регулювання та існуючих правовідносин.

Необхідність забезпечення єдності судової практики також нерозривно пов'язана з фундаментальним принципом рівності всіх перед законом і судом. Цей принцип є одним з основоположних здобутків демократичного суспільства

Європейський суд з прав людини у своїх рішеннях неодноразово робив висновок, що принцип правової визначеності є одним з фундаментальних аспектів верховенства права. Така позиція сформована Судом, наприклад, у справі «Брумареску проти Румунії» (рішення від 28 жовтня 1999 р.). Суд наголосив, що ч. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція), яка закріплює право на справедливий судовий розгляд, слід тлумачити крізь призму положень Преамбули Конвенції, зокрема тих, які відносять принцип верховенства права до спільної спадщини держав-учасниць. Одним із аспектів зазначеного принципу є засада правової визначеності.

В інших рішеннях Європейський суд з прав людини вказав: «Для того, щоб судові тлумачення відповідали вимогам Конвенції, необхідно, щоб рішення суду були розумно передбачуваними» (справи «S.W. проти Великої Британії», рішення від 22 листопада

1995 р., «Коккінакіс проти Греції», рішення від 25 травня 1993 р.).

У свою чергу Конституційний Суд України сформулював аналогічні висновки. Зокрема, у Рішенні від 2 листопада 2004 р. № 15-рп/2004 (справа про призначення судом більш м'якого покарання) та в наступних рішеннях Конституційний Суд вказав, що одним із елементів верховенства права є принцип правової визначеності.

Слід підкреслити, що необхідність забезпечення єдності судової практики також нерозривно пов'язана з фундаментальним принципом рівності всіх перед законом і судом. Цей принцип є одним з основоположних здобутків демократичного суспільства.

Натомість формування судами різних підходів до застосування законів може призвести до того, що судові рішення, ухвалені в аналогічних справах, будуть різними — залежно від суб'єктного складу учасників процесу (наприклад, від того яка особа — фізична чи юридична, звертається за судовим захистом у справах цивільної та господарської юрисдикції).

Так, ще на початку ХХ ст. видатний російський правник Є. Васківський зазначав: «Відсутність єдності судової практики руйнує єдність державного правопорядку, послаблює силу закону і підриває принцип рівності всіх громадян перед законом. Необхідно у зв'язку з цим встановити нагляд за діяльністю всіх судів з метою забезпечення однакового тлумачення і застосування ними законів»⁴.

Відповідно до практики Європейського суду з прав людини принцип рівності всіх перед законом також впливає з принципу верховенства права.

Конституційний Суд України у Рішенні від 22 грудня 2010 р. № 23-рп/2010 у справі щодо офіційного тлумачення положень ч. 1 ст. 14¹ Кодексу України про адміністративні правопорушення принцип рівності теж визначив елементом верховенства права.

Окрім того, у Рішенні від 22 вересня 2005 р. № 5-рп/2005 (справа про постійне користування земельними ділянками) та інших рішеннях Конституційний Суд вказав, що із конституційних принципів рівності і справедливості впливає вимога визначеності, ясності та недвозначності правової норми, оскільки інше не може забезпечити

³ Див.: Кросс Р. Прецедент в английском праве. — М., 1985. — С. 25.

⁴ Васківський Е. В. Курс гражданского процесса. — Т. 1. — М., 1913. — С. 174.

її однакове застосування, не виключає необмеженості трактування у правозастосовній практиці та неминуче призводить до сваволі.

Загально визнано, що саме вищий судовий орган держави має забезпечувати єдність судової практики. Завдання верховного суду кожної країни докорінно відрізняються від функцій судів нижчого рівня

З огляду на викладене основоположний принцип рівності всіх перед законом і судом може бути забезпечений лише за умови однакового тлумачення і застосування судами правових норм. У протилежному випадку це може призвести до необмеженого розсуду та порушення принципу рівності.

Загально визнано, що саме вищий судовий орган держави має забезпечувати єдність судової практики. Завдання верховного суду кожної країни докорінно відрізняються від функцій судів нижчого рівня.

Основне призначення вищого судового органу держави полягає не просто у здійсненні правосуддя, а в забезпеченні однакового тлумачення і застосування закону всіма судами. Його завдання — не тільки виправлення судових помилок, допущених у конкретних справах, а, передусім, забезпечити єдність судової практики. Більше того, у деяких демократичних країнах Європи, наприклад, у Франції, Італії, завданням вищих судових органів є не лише однакове застосування судами законодавства, а й забезпечення єдності національного права.

В Україні функцію забезпечення єдності судової практики має виконувати Верховний Суд України, в якому зосереджується розгляд справ усіх юрисдикцій

У разі відсутності єдиного судового органу, який формує єдині для усієї системи правові позиції, розбіжності в судовій практиці неминучі.

Безперечно, в Україні функцію забезпечення єдності судової практики має виконувати Верховний Суд України, в якому зосереджується розгляд справ усіх юрисдикцій.

При цьому необхідно зазначити, що змінами, внесеними до процесуальних кодексів у зв'язку з прийняттям Закону від 7 липня 2010 р. № 2453-VI «Про судоустрій і статус суддів», запроваджено прогресивні норми, які передбачають принципово новий підхід щодо обов'язковості судових рішень Верховного Суду України. Безперечно, це крок вперед у сфері забезпечення ним однакового застосування законодавства.

Проте вбачається, що такий інститут не можна кваліфікувати як прецедент у його класичному значенні.

Судовий прецедент в англосаксонській правовій системі — це акт правотворчості, а правовий принцип вирішення справи є нормою права.

Натомість згідно з процесуальним законодавством України пріоритетними є норми закону. При цьому вбачається, що висновки, викладені у судових рішеннях Верховного Суду України, належить кваліфікувати як застосування норм закону, що має обов'язковий характер, а не створення нових норм права як обов'язкових правил поведінки.

Такий висновок впливає із системного тлумачення відповідних процесуальних норм, зокрема:

– суди зобов'язані враховувати висновки Верховного Суду України при виборі правової норми, що підлягає застосуванню (пріоритет норми права, висновок Верховного Суду України, таким чином, не є нормою права) — ч. 2 ст. 214 Цивільного процесуального кодексу України (далі — ЦПК), ч. 3 ст. 82 Господарського процесуального кодексу України (далі — ГПК), ч. 2 ст. 161 Кодексу адміністративного судочинства України (далі — КАС), ч. 5 ст. 324 Кримінально-процесуального кодексу України (далі — КПК);

– постанова Верховного Суду України має містити висновок про правильне застосування норми матеріального права (а не нову норму права) — ч. 2 ст. 360⁴ ЦПК, ч. 2 ст. 111²⁵ ГПК, ч. 2 ст. 243 КАС, ч. 2 ст. 400²² КПК;

– рішення Верховного Суду України є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень та для всіх судів, які застосовують відповідні норми права, — ч. 1 ст. 360⁷ ЦПК, ч. 1 ст. 111²⁸ ГПК, ч. 1 ст. 244² КАС, ч. 1 ст. 400²⁵ КПК;

– висновок Верховного Суду України не може бути єдиним обґрунтуванням судового рішення;

– невідповідність судового рішення висновку Верховного Суду України не є підставою для його оскарження та скасування.

Однак юридична сила судових рішень Верховного Суду України, безумовно, змінилась. Раніше вони мали персоніфікований характер, а нині їх дія поширюється також на інші правовідносини, які не були предметом судового розгляду, що зумовлює їх більш широкий вплив на суспільні відносини.

Зазначений підхід узгоджується з належністю України до держав системи континентального права, в яких відсутня судова правотворчість, що, навпаки, є характерним для англосаксонської правової системи, яка якісно відмінна.

Проблема забезпечення єдності судової практики в Україні є дійсно актуальною, проте її вирішення за допомогою запровадження прецеденту в класичному значенні не вбачається за доцільне. Система прецедентного права має свою логіку побудови, свої суворі правила і процедури, що відрізняє її від континентальних правових систем, які формувались та функціонують по-іншому.

У Верховного Суду України, крім обов'язковості його судових рішень, мають існувати також інші повноваження, необхідні для формування єдиної судової практики

Запровадження в Україні прецедентного права на уже сформовану романо-германську правову систему за наявності деталізованого законодавства зумовило б виникнення цілої низки проблем правозастосовного та доктринального характеру, зокрема, співвідношення юридичної сили різних джерел права. В Україні, як і в інших країнах континентального права, правове регулювання здійснюється законодавством, яке не може бути змінено судовим рішенням.

Окрім того, створення норм права прецедентними рішеннями не забезпечує досягнення вищого ступеня правової визначеності. Зокрема, у державах англосаксонської правової системи у зв'язку з цим виникає низка труднощів, пов'язаних, наприклад, зі складністю встановлення норми, яку містить прецедентне рішення; визначенням належного прецеденту, що підлягає застосуванню; можливістю його подолання у разі помилковості або застарілості та невідповідності новим потребам суспільства; зворотної дії в часі тощо.

У зв'язку з цим у Верховного Суду України, крім обов'язковості його судових рішень, мають існувати також інші повноваження, необхідні для формування єдиної судової практики. Зокрема, на сьогодні зазначена обов'язковість висновків Верховного Суду України не забезпечена відповідними нормами у разі їх недотримання. З огляду на це необхідно запровадити додаткові механізми, спрямовані на посилення такої обов'язковості. Так, підставу для перегляду судових рішень Верховним Судом України доцільно визначити як порушення єдності судової практики (як це має місце, наприклад, у

Російській Федерації). У такому формулюванні зазначена підстава включала б також і невідповідність судових рішень висновкам Верховного Суду України, як це встановлено, зокрема, в Німеччині та Іспанії.

Зазначена норма була б надійною гарантією того, що суди нижчого рівня не ігноруватимуть усталені підходи Верховного Суду України щодо тлумачення та застосування закону, які є обов'язковими.

Окрім того, це дало б змогу усунути ситуацію, за якої на сьогодні до Верховного Суду України не може бути оскаржене судове рішення у разі, якщо наявні розбіжності у застосуванні законодавства, але до спірних правовідносин застосовано різні норми, а не одну й ту саму норму матеріального права.

І саме така підстава, як порушення єдності судової практики замість неоднакового застосування норми матеріального права, дала б змогу Верховному Суду України робити обов'язкові висновки у разі наявності прогалин у позитивному праві. Адже відповідно до ЦПК і КАС забороняється відмова у розгляді справи з мотивів, зокрема, відсутності та неповноти законодавства (ч. 8 ст. 8 ЦПК, ч. 4 ст. 8 КАС). І якраз у таких випадках, коли суди мають усувати недостатність правового регулювання, саме Верховний Суд України має формувати правильну й однакову судову практику.

Вбачається за доцільне також доповнити розділи процесуальних кодексів, які регламентують перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами, положеннями про можливість їх перегляду у зв'язку з іншими обставинами. До таких обставин слід віднести прийняття судового рішення Верховним Судом України, яке містить висновок про інше застосування норми права, що зумовило ухвалення незаконного судового рішення. При цьому необхідно, безумовно, визначити відповідні часові обмеження, наприклад строком 1 рік. Запровадження такої норми було б справедливим особливо у кримінальних справах у разі, якщо застосування норм права змінилось у напрямі поліпшення становища засудженого. Це також посилює існуючу на сьогодні норму про обов'язок судів привести свою судову практику у відповідність з рішенням Верховного Суду України.

Окрім того, судді Верховного Суду України повинні сприяти формуванню правильної та однакової судової практики шляхом активізації

роботи з підвищення кваліфікації суддів через читання лекцій, підготовки відповідних публікацій тощо.

При цьому необхідно зосередити увагу на тому, що судові рішення Верховного Суду України в силу обов'язковості їх висновків мають бути взірцем для судів нижчого рівня. Вони мають бути, без перебільшення, бездоганними, оскільки інакше це призведе до збільшення кількості судових помилок. Авторитет судових рішень Верховного Суду України на сьогодні — це авторитет усієї судової системи, зрештою, це питання довіри суспільства до суду. Повага до суду не виникає із вимог закону. Репутація створюється не одним судовим рішенням і потребує постійного підтвердження.

Необхідно також відновити повноваження Верховного Суду України щодо надання роз'яснень законодавства у постановах Пленуму. Відмовлятися від цього повноваження, в тому числі в обмін на судовий прецедент, як іноді пропонується, недоцільно. Зазначені роз'яснення можуть бути значно ефективнішими від судового прецеденту, оскільки вони більш універсальні

Необхідно зауважити, що у зарубіжних країнах запроваджуються й інші додаткові механізми для забезпечення однакового застосування судами законодавства. Зокрема, у Німеччині на рівні Конституції (ст. 95) передбачено створення Єдиного сенату вищих судів з метою забезпечення єдності судової практики, який діє відповідно до Закону «Про забезпечення єдності судової практики вищих судів Федерації».

Аналогічно у Франції існує спеціальний орган для вирішення спорів щодо розмежування юрисдикції адміністративних та загальних судів — Трибунал з конфліктів.

Вважаємо, що необхідно розглянути доцільність запровадження в Україні так званого преюдиційного запиту. Це дало б можливість судам нижчого рівня зупинити провадження у справі та звернутися за відповідним висновком до Верховного Суду України у разі, якщо під час розгляду справи виявлено невизначеність у застосуванні чи тлумаченні норм права.

Слід зазначити, що нині нестабільність законодавства, яке містить у непоодиноких випадках нечіткі та суперечливі норми, зумовлює надходження до судів тисяч аналогічних позовів. Було б ефективно вирішити питання щодо застосування відповідних норм ще на рівні судів першої інстанції, не чекаючи коли справа надійде до Верховного Суду України. Тим більше необхідно враховувати можливість

масового порушення прав осіб, якщо ним буде сформульовано іншу правову позицію.

Так, у Франції згідно з Кодексом про організацію судової системи висновок Касаційного суду може бути отримано у випадку, якщо відповідне правове питання є новим, достатньо складним та виникає у багатьох справах.

Необхідно також відновити повноваження Верховного Суду України щодо надання роз'яснень законодавства у постановах Пленуму. Відмовлятися від цього повноваження, в тому числі в обмін на судовий прецедент, як іноді пропонується, недоцільно. Зазначені роз'яснення можуть бути значно ефективнішими від судового прецеденту, оскільки вони більш універсальні.

У Висновку № 11 (2008) Консультативної ради європейських суддів для Комітету міністрів Ради Європи щодо якості судових рішень (п. 71) визначено, що вищі судові органи можуть сприяти поліпшенню якості судових рішень, розробляючи рекомендації для судів нижчого рівня, привертаючи їхню увагу до принципів, що застосовуються згідно з існуючою практикою.

Такі роз'яснення як результат узагальнення судової практики є максимально наближеними до практики судів першої та апеляційної інстанцій, враховують різні підходи до застосування законодавства. Таким чином, постанови Пленуму розробляють з урахуванням усталеної судової практики (саме ця категорія є характерною для держав континентального права). Вони відображають єдність підходів щодо тлумачення та застосування законодавства, охоплюють більшість спірних питань судової практики у справах відповідної категорії.

Роз'яснення законодавства у постановах Пленуму по суті є офіційною позицією Верховного Суду України щодо вирішення складних питань судочинства, що на практиці значно полегшує роботу судів нижчого рівня, створює підґрунтя для подальшого формування стабільної судової практики.

У висновку Венеціанської комісії № 588/2010 від 18 жовтня 2010 р. щодо Закону «Про судочину і статус суддів» також підкреслюється, що Закон фактично позбавляє Верховний Суд України можливості впливати на судову практику. Він втрачає повноваження надавати роз'яснення судам щодо тлумачення та

застосування законодавства, хоча за вищими спеціалізованими судами це право зберігається (п. 125).

Роз'яснення, викладені у постановах Пленуму, більше відповідають встановленій Конституцією України гарантії осіб знати про свої права та обов'язки (ст. 57) порівняно з необхідністю знайомитись з усією судовою практикою у відповідній сфері

Постанови Пленуму в умовах фрагментарності законодавства та наявності у ньому великої кількості колізій є часто єдиним орієнтиром не лише для судів, а і для усіх учасників правовідносин, які мають діяти за визначеними, передбачуваними нормами, в тому числі й тими, які потребують роз'яснення.

Постанови Пленуму, як правило, отримують широкий резонанс, детально аналізуються, з їх урахуванням визначається поведінка учасників правовідносин. Окрім того, роз'яснення, викладені у постановах Пленуму, більше відповідають встановленій Конституцією України гарантії осіб знати про свої права та обов'язки (ст. 57) порівняно з необхідністю знайомитись з усією судовою практикою у відповідній сфері.

Роз'яснення законодавства у постановах Пленуму є також більш гнучким механізмом з точки зору оперативності реагування як на законодавчі зміни, так і на потреби суспільного розвитку шляхом внесення відповідних змін. Водночас обов'язкове тлумачення, яке міститься в судових рішеннях, може бути відкориговане лише іншим судовим рішенням у разі, якщо аналогічний спір взагалі надійде на розгляд Верховного Суду України.

Окрім того, роз'яснення можуть бути надані в постанові Пленуму завчасно, коли неясність закону є очевидною, що дозволить попередити судові помилки, у той час як прецедент — це, в основному, виправлення такої помилки.

Критерієм істини є практика. Уже понад півтора роки діють норми щодо обов'язковості висновків, викладених у судових рішеннях Верховного Суду України. Проте цей механізм

виявився недостатнім — результати його застосування неможливо порівняти з позитивними наслідками, досягнутими шляхом прийняття постанов Пленуму Верховного Суду України та надання судам методичної допомоги.

Необхідно також враховувати, що із усієї кількості судових рішень, ухвалених судами першої інстанції, на сьогодні лише 0,01 % оскаржуються до Верховного Суду України. І, відповідно, Верховний Суд України шляхом формування правових позицій у своїх судових рішеннях може забезпечити однакове застосування законодавства лише в одиничних категоріях справ.

Натомість слід визнати, що, на жаль, існують й такі справи, у незаконному рішенні щодо яких зацікавлені всі учасники процесу, наприклад пов'язані з різними схемами набуття права власності. Звичайно, такі судові рішення взагалі не оскаржуються.

У таких випадках єдино можливий спосіб реагування — надання методичної допомоги та роз'яснень у постановах Пленуму. І Верховний Суд України ефективно використовував ці повноваження, коригуючи хибну судову практику. За результатами вивчення стану організації здійснення судочинства вживались системні заходи, ініціювалось питання щодо притягнення деяких суддів до відповідальності. І такі заходи виявились ефективними.

Можна навести багато прикладів, коли Верховний Суд України забезпечував правильне й однакове застосування судами законодавства в таких складних категоріях спорів, як земельні спори, корпоративні спори, спори про визнання правочинів недійсними, про спадкування, про банкрутство, справи про контрабанду, про злочини проти власності тощо.

Зазначені повноваження Верховного Суду України мають бути відновлені. Більше того, ця робота, навпаки, має бути активізована в умовах суттєвого звуження його процесуальних повноважень.

М.М. Бородин,
суддя Апеляційного суду
Харківської області,
кандидат юридичних наук,
заслужений юрист України

Summary

The article focuses on analysis of problems, which arise in relation to application of the norms of procedural law on revision of civil cases in appeal order

Інститут апеляційного перегляду рішень у цивільних справах: сучасний стан, перспективи розвитку та вдосконалення

У липні 2011 р. виповнилося десять років від дня запровадження інституту апеляції в цивільне судочинство України. 21 червня 2001 р. Верховна Рада України прийняла Закон № 2540-III «Про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України» (далі — Закон № 2540-III). Необхідність введення апеляційного перегляду судових рішень у цивільних справах була зумовлена завданням побудови в Україні правової держави. Реалізація ж такого завдання неможлива без корінних змін у сфері здійснення правосуддя.

Суттєвим недоліком касаційного перегляду цивільних справ, рішення у яких не набрали чинності, була та обставина, що обласні суди у разі скасування рішення районного суду не ухвалювали нових, остаточних рішень

До липня 2001 р. перегляд судових рішень у цивільних справах в Україні здійснювався у касаційному та наглядовому порядках. Функції суду касаційної інстанції виконували судові колегії у цивільних справах обласних судів. Президії обласних судів і Верховний Суд України виконували наглядову функцію.

Суттєвим недоліком касаційного перегляду цивільних справ, рішення у яких не набрали чинності, була та обставина, що обласні суди у разі скасування рішення районного суду не ухвалювали нових, остаточних рішень. Наприклад, у 1999 р. судова колегія у цивільних справах Харківського обласного суду в касаційному порядку розглянула по суті 1425 справ. За результатами розгляду було скасовано 328 рішень, із яких у чотирьох випадках після скасування рішень районних судів провадження у справах були закриті, а 324 справи повернули в суди першої інстанції на новий розгляд.

Таким чином, обласний суд не ухвалив жодного нового рішення по суті спору. У 2000 р. судова колегія за результатами розгляду скасувала 404 рішення. І лише у двох випадках були прийняті нові, остаточні рішення¹. Необхідно також зауважити, що такий стан щодо прийняття нових рішень був характерний для всіх обласних судів України.

Другою важливою умовою запровадження інституту апеляції у судочинство України стала реалізація ст. 129 Конституції України, в якій до основних засад судочинства віднесено право на апеляційне оскарження судових рішень.

Отже, з липня 2001 р. перегляд судових рішень, які не набрали законної сили, здійснюється в апеляційному порядку. Ключовим моментом

¹ Див.: Архів Обласного суду Харківської області за 1999—2000 рр.

такого перегляду стало те, що апеляція була неповною. З цього приводу О.О. Борисова зазначала, що неповна апеляція являє собою перегляд рішень судів першої інстанції на підставі фактичних даних, які були пред'явлені особами, що беруть участь у справі, в ці суди. За загальним правилом неповної апеляції не допускається надавати нові посилання на факти чи докази в апеляційному суді². Перевірка законності й обґрунтованості судових рішень у порядку апеляції стала засобом виявлення та усунення судових помилок ще до набрання рішенням законної сили, важливішою гарантією правильного здійснення правосуддя, прав і законних інтересів учасників процесу.

Законодавець зобов'язав апеляційні суди у випадку скасування рішень районних судів ухвалювати остаточні рішення по суті спору. Таке нововведення неоднозначно сприйняли не тільки судді, але й юридична спільнота. Це пояснювалося тим, що хоча законодавець і закріпив правило, згідно з яким суди апеляційної інстанції переглядають рішення районних судів за правилами першої інстанції, він запровадив також обмеження, які зробили судовий розгляд в апеляційному порядку усіченим

Встановлюючи нові правила перегляду судових рішень, законодавець мав на меті покінчити з тяганиною у вирішенні цивільно-правових спорів. Тому, визначаючи компетенцію суду другої інстанції, він надав йому широкі повноваження.

Згідно зі ст. 305 Цивільного процесуального кодексу України (далі — ЦПК) 1963 р. (в редакції від 21 червня 2001 р.) суд в апеляційному провадженні мав право:

- 1) постановити ухвалу про відхилення апеляційної скарги, апеляційного подання прокурора;
- 2) постановити ухвалу про скасування рішення суду першої інстанції і направити справу на новий розгляд до суду першої інстанції;
- 3) постановити ухвалу про скасування рішення суду першої інстанції і закрити провадження у порушеній справі або залишити заяву без розгляду;
- 4) змінити або постановити нове рішення по суті позовних вимог.

Як бачимо, законодавець зобов'язав апеляційні суди у разі скасування рішень районних судів ухвалювати остаточні рішення по суті спору. Таке нововведення неоднозначно сприйняли не тільки судді, але й юридична спільнота. Це пояснювалося тим, що хоча законодавець і закріпив

правило, згідно з яким суди апеляційної інстанції переглядають рішення районних судів за правилами першої інстанції, він запровадив також обмеження, внаслідок чого судовий розгляд в апеляційному порядку став усіченим.

Відповідно до ст. 301 ЦПК (в редакції від 26 червня 2001 р.) під час розгляду справи в апеляційному порядку апеляційний суд перевіряє законність і обґрунтованість рішення суду першої інстанції в межах доводів апеляційної скарги та вимог, заявлених у суді першої інстанції. Цим було обмежено втручання суду в процес. Перевага надавалася принципу змагальності, зростала ініціатива сторін. Зазначені нововведення робили судовий процес демократичнішим. Ініціатива збору доказів, їх надання суду більшою мірою передавалася сторонам у справі.

Запровадження інституту апеляції супроводжувалося й організаційно-правовими заходами, спрямованими на значне реформування судів другої інстанції. Відбулося значне збільшення кількості суддів, помічників, секретарів, технічних працівників та ін. Закріпилася матеріально-технічна база. Все це сприяло становленню та розвитку інституту апеляції в українському судочинстві.

При запровадженні інституту апеляції не вдалося уникнути окремих прорахунків, а часом і помилок, які негативно позначалися на його функціонуванні. Визначаючи компетенцію апеляційного суду, Верховна Рада України Законом № 2540-III наділила його разом із іншими повноваженнями правом після скасування рішення суду цієї ж інстанції направляти справи на новий розгляд до судів першої інстанції. Суди могли робити це у виключних випадках. Статтею 307 ЦПК (в редакції від 21 червня 2001 р.) було передбачено чотири таких підстави:

- 1) справа розглянута неповноважним суддею;
- 2) рішення ухвалено чи підписано не тим суддею, який розглядав справу;
- 3) справу розглянуто за відсутності будь-кого з осіб, які беруть участь у справі, не повідомлених про час і місце судового засідання;
- 4) суд вирішив питання про права і обов'язки осіб, які не брали участь у справі.

Новим ЦПК, який набрав чинності з 1 вересня 2005 р., передбачено ще й п'яту підставу для направлення справи на новий розгляд у суд першої інстанції:

² Див.: Борисова О.О. Апеляция в гражданском и арбитражном процессе. — М., 1997. — С. 52.

5) суд розглянув не всі вимоги і цей недолік не був і не міг бути усунений ухваленням додаткового рішення судом першої інстанції.

До 2010 р. ст. 311 ЦПК, яка містила перелік підстав для передачі справ на новий розгляд, була доповнена п. 6:

б) справу розглянуто з порушенням правил виключної підсудності.

Проте на практиці результат виявився протилежним — виняток став правилом. Наприклад, апеляційні суди за результатами розгляду апеляційних скарг у 2009 р. ухвалили 17,6 тис. нових рішень. Їх кількість від усіх скасованих становила 51,2 %. Найменший відсоток нових рішень, ухвалених апеляційними судами областей: Вінницької — 33,6 %, Луганської — 33,9 %, Одеської — 38,1 %, Херсонської — 40,7 %³. Таким чином, фактично 50 % справ, згідно з якими скасовували рішення судів першої інстанції, знову повертали до районних судів на повторний розгляд.

Були випадки, коли апеляційні суди розширено тлумачили ст. 307 ЦПК (в редакції від 21 червня 2001 р.), тобто «вишукували» третіх осіб та рекомендували суду першої інстанції притягти їх до участі в справі. Так, у справах про реальний розподіл будинків, квартир рекомендували притягти пожежні та санітарні інспекції, незважаючи на те, що технічні експертизи проведені з урахуванням їх висновків. Нерідко в таких рекомендаціях, як притягнення третіх осіб, траплялися органи опіки та піклування тощо⁴.

Такий стан правосуддя з розгляду цивільних справ не відповідав вимогам законності, справедливості вирішення цивільно-правових спорів. Тому Законом від 7 липня 2010 р. № 2453-VI «Про судоустрій і статус суддів» було внесено зміни до ст. 307 ЦПК, відповідно до яких із компетенції апеляційних судів виключено право направляти справи на новий розгляд⁵.

Безумовно, це радикальне нововведення, яке було запроваджено в інститут апеляції, є значним кроком на шляху до повної апеляції в діяльності суду другої інстанції. Отже, з серпня 2010 р. за жодних обставин цивільні справи після їх розгляду апеляційним судом не повертаються до районного суду на новий розгляд.

Які ж наслідки такого нововведення? По-перше, значно знизилася кількість скасованих рішень судів першої інстанції; по-друге, припинена практика безпідставного направлення справ на повторний розгляд за надуманими обставинами (наприклад, у зв'язку з непритягненням до участі у справі нотаріуса, БТІ і т.д., які не мають правового інтересу у справі, що розглядається); по-третє, значно зросла оперативність розгляду справ. Все це підвищило рівень довіри до судів апеляційної інстанції.

Разом з тим окреслились і небезпечні тенденції, які негативно позначаються на діяльності апеляційних судів.

У цивільному процесуальному законодавстві не зазначені випадки обов'язкової співучасті та вказівки на її підстави. Разом з тим у судовій практиці встановилося правило, згідно з яким обов'язкова співучасть повинна мати місце у всіх випадках, коли в основі вимог кількох позивачів або до кількох відповідачів є спільне право або спільний обов'язок

Нерідко колегії суддів, які розглядають цивільні справи за апеляційними скаргами, потрапляють у такі ситуації, коли при теперішній редакції закону вони не знаходять розумного виходу. Ніби настає правовий вакуум. Наприклад, суд першої інстанції розглянув спір між двома громадянами про порядок користування земельною ділянкою. Надходить скарга від третього користувача спірної земельної ділянки, який зазначає, що він, як і сторони у справі, є власником спірної ділянки, під час розгляду справи в суді першої інстанції участі не брав, ухвалене рішення порушує його законні права. У цьому випадку йдеться про процесуальну співучасть. У чинному ЦПК інституту процесуальної співучасті присвячена одна стаття.

Згідно зі ст. 32 ЦПК позов може бути пред'явлений спільно кількома позивачами або до кількох відповідачів. Кожен із позивачів або відповідачів щодо другої сторони діє в цивільному процесі самостійно.

У цивільному процесуальному законодавстві не зазначені випадки обов'язкової співучасті та вказівки на її підстави. Разом з тим у судовій практиці встановилося правило, згідно з яким обов'язкова співучасть повинна мати місце у всіх випадках, коли в основі вимог кількох позивачів або до кількох відповідачів є спільне право або спільний обов'язок.

Необхідна співучасть є обов'язковою умовою вирішення спорів у таких справах: про спільну (сумісну та часткову) власність; про спадкування;

³ Див.: Аналіз стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції в 2009 р. (за даними судової статистики) // Вісник Верховного Суду України. — 2010. — № 5. — С. 29.

⁴ Див.: Б о р о д і н М. Перегляд цивільних справ у порядку апеляції // Право України. — 2004. — № 8. — С. 74.

⁵ Див.: Офіційний Вісник України. — 2010. — № 55/1. — Ст. 1900.

про авторські та винахідницькі права, які належать кільком особам; за позовами про виключення майна з опису; про захист честі, гідності та ділової репутації; про право користування жилим приміщенням та ін.

Суть обов'язкової співучасті полягає в тому, що участь у судочинстві кожного співучасника необхідна. Проте суд за власною ініціативою не вправі притягнути у випадку обов'язкової співучасті тих співпозивачів, які не заявили позов.

На сьогодні ані суд першої інстанції, ані апеляційної не вправі за власною ініціативою притягнути до участі у справі будь-кого. Розгляд справи відбувається в межах позовних вимог та вимог апеляційної скарги

Процесуальна співучасть як правовий інститут гарантує встановлення обставин справи та значно прискорює розгляд і вирішення кількох позовних вимог. Крім того, процесуальна співучасть попереджає суперечливе вирішення спірних питань, які постають перед судом у конкретній справі.

На сьогодні суд ані першої інстанції, ані апеляційної не вправі за власною ініціативою притягнути до участі у справі будь-кого. Розгляд справи відбувається в межах позовних вимог та вимог апеляційної скарги. Розглянемо, як вчиняють апеляційні суди при розгляді скарг у зазначених випадках. Наприклад, *Харківський районний суд Харківської області рішенням від 15 червня 2011 р. позов К. про визнання права власності в порядку спадкування за законом задовольнив*.

Апеляційний суд Харківської області рішенням від 23 грудня 2011 р. рішення районного суду скасував, у позові відмовив, оскільки позивачка не зазначила у позовній заяві усіх спадкоємців першої черги⁶. Так само діяв Апеляційний суд Житомирської області у цивільній справі за позовом прокурора в інтересах Житомирської міської ради про визнання ордера недійсним⁷.

До серпня 2010 р. в подібних випадках апеляційні суди направляли такі справи на повторний розгляд із пропозицією притягнути до участі в справі всіх заінтересованих осіб. У більшості випадків ці рекомендації виконували і спір вирішувався. На сьогодні позивачі у таких справах зобов'язані звертатися з позовом повторно. А це — нова позовна заява, необхідність повторно сплатити судовий збір, інші витрати у справі. Також

можуть змінитися строки позовної давності й стати інші негативні для позивача наслідки.

Зазначені зміни звузили (обмежили) доступ осіб до судового захисту своїх прав, що не можна визнати правильним.

Інші судові колегії, вирішуючи спори в подібних випадках, не відмовляють у позові у зв'язку з непритягненням у справі всіх заінтересованих осіб, а вирішують спір по суті. Наприклад, *Держинський районний суд м. Харкова рішенням від 5 листопада 2010 р., залишив без змін ухвалою Апеляційного суду Харківської області від 26 січня 2011 р., задовольнив позов К. про визнання договору купівлі-продажу недійсним. Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ ухвалою від 27 квітня 2011 р. рішення у справі скасував, а справу направив на новий розгляд до суду першої інстанції у зв'язку з непритягненням до участі у справі всіх заінтересованих осіб⁸. Такий приклад у судовій практиці не один.*

У складну ситуацію потрапляють апеляційні суди тоді, коли рішення по першій інстанції приймає неповноважний суд. Наприклад, у судді закінчився п'ятирічний термін перебування на посаді, відбувається процедура обрання його на безстроковий термін, а він у цей період ухвалив рішення. Або суддя відмовив у задоволенні обґрунтовано заявленого відводу. В обох цих випадках рішення буде неправосудним. Таким чином, усі дії суду першої інстанції в зазначених прикладах незаконні. Водночас згідно з ч. 1 ст. 303 ЦПК під час розгляду справи в апеляційному порядку апеляційний суд перевіряє законність і обґрунтованість рішення суду першої інстанції в межах доводів апеляційної скарги та вимог, заявлених у суді першої інстанції. В подібну ситуацію потрапляють апеляційні суди і тоді, коли суд першої інстанції розглянув справу без відповідачів та навіть не спробував викликати їх до суду. У таких випадках права сторони у справі грубо порушено. Вона позбавлена права брати участь у розгляді справи, надавати докази, брати участь у дослідженні доказів тощо. Заповнити таку прогалину в суді другої інстанції неможливо, оскільки суд досліджує докази лише у виключних випадках (ч. 2 ст. 303 ЦПК).

У зазначених випадках апеляційні суди не могли направити справу на повторний розгляд. А вирішити спір по суті тільки на підставі скарги

⁶ Див.: Архів Апеляційного суду Харківської області за 2011 р., справа № 22-ц-7814/2011.

⁷ Див.: Архів Апеляційного суду Житомирської області за 2012 р., справа № 22-ц(0690)673/11.

⁸ Див.: Архів Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ за 2011 р., справа № 6-5604св11.

також неможливо. На нашу думку, зазначені проблеми вирішуються таким чином.

У випадках, коли суд першої інстанції розглянув спір без участі всіх учасників матеріально-правових відносин (обов'язкова процесуальна співучасть), без відповідачів, стосовно яких суд не спробував викликати їх у судове засідання, або рішення ухвалено неповноважним суддею, надати апеляційному суду такі повноваження:

1. Постановляти ухвалу про скасування рішення суду першої інстанції та приймати справу до провадження суду апеляційної інстанції за правилами першої інстанції. В такому разі апеляційний суд розглядає справи як суд першої інстанції. Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ переглядає справи за правилами апеляції, а Верховний Суд України — в касаційному порядку.

Таким чином, Верховний Суд України буде залучений до розгляду цивільних справ.

2. Необхідно надати право апеляційному суду за власною ініціативою притягати до участі у справі осіб без самостійних вимог.

Апеляційний суд не обмежений доводами апеляційної скарги, якщо під час розгляду справи буде встановлено неправильне застосування норм матеріального або порушення норм процесуального права, які є обов'язковою підставою для скасування рішення

Як уже зазначалося, рух і розвиток цивільного процесу повною мірою залежить від ініціативи сторін у справі. Чинний ЦПК надав сторонам широкі повноваження. Достатньо проаналізувати положення статей 27 і 31 ЦПК. Завданням суду згідно зі ст. 1 ЦПК є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ. У цьому Кодексі практично не залишилося норм, які б дозволяли суду здійснювати дії за власною ініціативою.

Одна з таких норм міститься в ч. 3 ст. 303 ЦПК. У ній зазначено, що апеляційний суд не обмежений доводами апеляційної скарги, якщо під час розгляду справи буде встановлено неправильне застосування норм матеріального або порушення норм процесуального права, які є обов'язковою підставою для скасування рішення.

Проте законодавство, як зазначає К.В. Гусаров, не визначає конкретних випадків застосування цієї норми, як не містить і обов'язкових та факультативних підстав для скасування рішення. Тому вважаємо, що через відсутність конкретного правового механізму реалізації цієї частини ст. 303 ЦПК, її застосування уявляється проблематичним⁹.

У цьому випадку має місце реалізація в судовій практиці такого юридичного поняття, як «судовий розсуд», що найчастіше призводить до прийняття несправедливих рішень. Це підтверджує такий приклад.

Червонозаводський районний суд м. Харкова рішенням від 27 грудня 2011 р. задовольнив позов З.В. до З.А. і З.Н. про визнання осіб такими, що втратили право користування житловим приміщенням. Суд установив, що позивач на підставі договору дарування є власником двокімнатної квартири. Одна із відповідачів — колишня дружина позивача, друга — дочка. Задовольняючи позовні вимоги, районний суд зазначив, що відповідачі в квартирі більше шести місяців не проживають, участі в утриманні квартири не беруть, у добровільному порядку з реєстрації не знімаються.

Колишня дружина позивача ані до суду першої інстанції, ані до апеляційного суду не з'являлася. Рішення районного суду вона не оскаржувала. Позивач пояснив суду, що дружина вступила у повторний шлюб і будь-який інтерес до його квартири втратила. Рішення суду оскаржила дочка позивача.

Суд другої інстанції вселив у квартиру не тільки дочку позивача, а й колишню дружину за відсутності скарги з її сторони¹⁰.

На жаль, подібні випадки не поодинокі. Ця норма Закону потребує значних змін.

Реалізація зазначених пропозицій буде слугувати додатковою гарантією ефективності здійснення правосуддя.

⁹ Див.: Гусаров К. Перегляд судових рішень в апеляційному та касаційному порядкух. — Х., 2010. — С. 112.

¹⁰ Див.: Архів Апеляційного суду Харківської області за 2012 р., справа № 2-1492/2011.

Міжнародні зв'язки

Заступник Голови Верховного Суду України — секретар Судової палати у господарських справах Валентин Барбара взяв участь у роботі Конференції голів верховних судів країн Центральної та Східної Європи.

Захід відбувався з 13 по 16 травня 2012 р. у столиці Албанської Республіки м. Тирані за участю представників верховних судів України, Азербайджану, Албанії, Хорватії, Чехії, Угорщини, Грузії, Косова, Латвії, Литви, Македонії, Молдови, Чорногорії та Словаччини.

Ця конференція — починання Інституту «Правова ініціатива у Центральній Європі та Євразії» у м. Празі (CEELI-Інститут), — за одностайним рішенням, ухваленим 2010 р. головами верховних судів Центральної та Східної Європи, має проходити щороку в одній з країн-учасниць. Албанія наступна після Чехії країна, що прийняла регіональну конференцію, основна мета якої — досягнення єдиного світового стандарту для ефективного правосуддя, що гарантує незалежний та справедливий судовий розгляд.

Цьогорічний захід відбувся за участю представників Сполучених Штатів Америки — Посла цієї держави в Албанській Республіці Александра А. Арвізу, голови Апеляційного суду дев'ятого округу Дж. Кліффорда Уоллеса, судді Апеляційного суду другого округу Джона Мерсера Уокера-молдшого.

Вітаючи учасників конференції та відкриваючи роботу заходу, Президент Албанської Республіки Бамір Топі у вступній промові наголосив на необхідності створення судової системи, незалежної від будь-якого політичного впливу, і укомплектування судів високоморальними та високопрофесійними суддями.

Президент подякував присутнім та висловив сподівання, що такі зустрічі є корисними.

Під час офіційного прийому Прем'єр-міністр Албанської Республіки Салі Беріша висловив своє задоволення і глибоку подяку головам судів з дружніх країн за вибір м. Тирані столицею правосуддя у регіоні.

Прем'єр-міністр оцінив внесок Верховного суду Албанської Республіки у перетворення країни протягом відносно короткого періоду з однієї з найбільш заполітизованими судами в світі в таку, що дотримується закону і справедливості.

З промовою виступила голова Верховного суду Албанської Республіки Шпреса Бечай, яка, ознайомивши присутніх з основними періодами 99-річної історії суду, розповіла про роль суддів Верховного суду, завдяки принциповій і наполегливій позиції яких вдалося досягнути певної незалежності судової влади.

Увага учасників конференції цього року була зосереджена на темах верховенства права, формування у громадськості розуміння ролі і значення судів, системи добору професійних суддів, інституційній незалежності, фінансування і незалежності судової влади, налагодження відносин зі ЗМІ тощо.

Заступник Голови Верховного Суду України Валентин Барбара брав активну участь в обговоренні кожної теми, зокрема, проінформував присутніх про хід реформи судової системи України.

Представники верховних судів, обговоривши окреслені питання, поділилися думками і досвідом з вирішення спільних проблем, з якими стикаються судові системи у кожній країні—учасниці регіональної конференції.

Наступна зустріч відбудеться у Чорногорії.

